

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

**ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала: студентка 4-го курсу, 411 групи,
заочної форми навчання,
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»
Якоб Анастасія Іванівна_____

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту
Гордіца Т.М. _____

До захисту допущено
на засіданні кафедри
Протокол № 11 від «29» травня 2024 р.
Зав. кафедрою фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

АНОТАЦІЯ

Якоб А.І. Фіскальна політика в системі забезпечення соціально-економічного розвитку України. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуто суть та принципи фіскальної політики держави. Розглядається її роль у функціонуванні фінансової системи країни, аналізуються теоретичні підходи до розуміння ролі і значення фіскальної політики. Аналізується специфіка податкових систем та бюджетного процесу у розвинених країнах та країнах з ринками, що розвиваються.

Розглядаються процеси становлення та розвитку сучасної фіскальної політики України через формування інституційної структури фіскальних відносин та аналіз податкового і бюджетного механізмів у фінансуванні соціально-економічного розвитку країни.

Визначено шляхи удосконалення фіскальної політики України в сучасних умовах, наведено пріоритетні напрями у формуванні та реалізації фіскальної політики держави, методи й інструменти вдосконалення податкового та бюджетного механізмів як складових фіскальної політики.

Ключові слова: податкова система, бюджетний процес, фіскальна політика, фіскальні інститути, податковий механізм, бюджетний механізм, бюджетна стратегія, бюджетна політика.

SUMMARY

Anastasiia Yakob. Fiscal policy in the system of social and economic development of Ukraine. Manuscript. Qualification work for the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 072 "Finance, banking and insurance". Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The qualification work examines the essence and principles of the state fiscal policy. It considers its role in the functioning of the country's financial system, analyzes theoretical approaches to understanding the role and importance of fiscal policy. The specifics of tax systems and the budget process in developed and emerging markets are analyzed.

The processes of formation and development of the modern fiscal policy of Ukraine through the formation of the institutional structure of fiscal relations and analysis of tax and budgetary mechanisms in financing the socio-economic development of the country are considered.

The author identifies the ways to improve the fiscal policy of Ukraine in modern conditions, provides priority directions in the formation and implementation of the fiscal policy of the state, methods and tools for improving the tax and budget mechanisms as components of fiscal policy.

Keywords: tax system, budget process, fiscal policy, fiscal institutions, tax mechanism, budget mechanism, budget strategy, budget policy.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Якоб А.І.**

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ	8
1.1. Фіскальна політика у функціонуванні фінансової системи держави: теоретичні підходи.....	8
1.2. Специфіка податкових систем та бюджетного процесу у розвинених країнах та країнах з ринками, що розвиваються.....	19
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	28
2.1. Формування інституційної структури фіскальних відносин в Україні..	28
2.2. Податковий та бюджетний механізми у фінансуванні соціально-економічного розвитку України.....	36
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	45
3.1. Пріоритетні напрями у формуванні та реалізації фіскальної політики держави.....	45
3.2. Вдосконалення податкового та бюджетного механізмів як складових фіскальної політики України.....	51
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Фіскальна політика як важлива складова державного регулювання економіки орієнтована безпосередньо на створення дієвої системи управління ресурсами сфери публічних фінансів. Науково-обґрунтований підхід щодо податкового та бюджетного планування є необхідною передумовою ефективної соціально-економічної політики. Формування та використання бюджетних ресурсів потребує належної уваги, виходячи з необхідності більш продуктивного управління публічними фінансами в умовах економічних трансформацій.

Суттєвим є визначення шляхів розвитку інституційних основ побудови бюджетної та податкової політик у воєнний період, особливо у розрізі фінансування оборонних потреб та у цілому національної безпеки та соціального захисту населення. Особливого значення у цей період набуває також ефективність бюджетно-податкових механізмів, важелів та інструментів економічного розвитку. Щоб посилити вплив фіскальної політики держави на суспільний розвиток необхідно вживати заходи, орієнтовані на підвищення рівня бюджетної ефективності, збалансованості, результативності видатків бюджету в умовах обмеженості фінансових ресурсів держави.

Серед наукових досліджень зарубіжних учених у сфері розвитку фіскальних відносин вагоме місце займають праці Дж. Б'юкенена, Дж. М. Кейнса, П. Кругмана, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса.

Питання побудови та реалізації фіскальної політики аналізуються у працях вітчизняних учених О. Василика, Л. Козарезенко, М. Кужелева, Г. Кучер, І. Лук'яненко, І. Луніної, В. Макогон, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Водночас, у сучасних надзвичайно складних умовах України суттєво важливим є визначення пріоритетних напрямів фіскальної політики, втілення дієвих податкових та бюджетних інструментів соціально-економічного

розвитку країни. Потрібно удосконалювати підходи щодо більш ефективного використання бюджетно-податкових механізмів як складової фіскальної політики держави, формування як податкової, так і бюджетної політики в наявному інституційному середовищі суспільства, важливо також розробляти основні напрями бюджетної та податкової політики в умовах постійних економічних трансформацій, щоб посилювати вплив публічних фінансів на економічне зростання.

Вищенаведене якраз і свідчить про актуальність теми кваліфікаційної роботи та зумовлює її мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Метою кваліфікаційної бакалаврської роботи є аналіз теоретичних засад та практичних механізмів формування і реалізації фіскальної політики, зростання її результативності у сучасних умовах.

Реалізація поставленої мети потребує вирішення наступних завдань:

- визначити суть процесу формування та реалізації фіскальної політики у сучасних умовах;
- розкрити досвід побудови та реалізації бюджетної та податкової політик у країнах з розвиненою економікою та країнах з ринками, що розвиваються;
- здійснити аналіз інституційних засад бюджетних та податкових відносин у національній економіці;
- навести особливості формування та практичної реалізації пріоритетів фіскальної політики в умовах сучасної України;
- розробити підходи до визначення основних напрямів удосконалення фіскальної політики у сфері публічних фінансів;
- удосконалити підходи до більш ефективного використання бюджетного та податкового механізмів як складових фіскальної політики держави.

Об'єктом дослідження є фіскальна політика держави.

Предметом дослідження виступають теоретичні засади та механізми формування бюджетної і податкової політики в сучасних умовах України.

Методи дослідження. У роботі знайшли застосування група методів, які дозволили реалізувати певну цілісність роботи. Структурний та системний методи були застосовані при розкритті сутності фіскальної політики. На основі порівняльного та факторного методів систематизовано досвід формування та реалізації фіскальної політики у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою. Методи аналізу та синтезу використовувались при визначенні основних напрямів як бюджетної, так і податкової політики у сучасних умовах.

Інформаційну базу роботи складають законодавчі та нормативно-правові акти з проблем формування фіскальної політики, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики Державної казначейської служби України, Держаудиту, відповідні монографічні видання, наукові статті як українських, так і зарубіжних учених.

Обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 65 сторінок. Робота містить 3 таблиць, 2 рисунків, 4 додатків. Список використаних джерел включає 40 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Фіскальна політика у функціонуванні фінансової системи держави: теоретичні підходи

Основу фіскальної політики складають ті інструменти, шляхи і завдання, які формують довгострокову перспективу акумуляції і використання фінансових ресурсів державного та місцевих бюджетів, також це напрями вирішення тих завдань, які витікають із особливостей соціально-економічного і політичного розвитку країни та циклічності власне економічних процесів, а це збалансованість у русі, стійкість і стабільність податкової і бюджетної систем. Досягнення визначальних, тобто стратегічних цілей соціально-економічного розвитку держави також залежить від міри врахування у фіскальній політиці тенденцій розвитку інституційного середовища податково-бюджетного простору, особливостей суспільного розвитку.

Зростання дієвості фіскальної політики та її взаємозв'язків з фінансовими інститутами при нинішньому розвитку системи публічних фінансів передбачає поглиблення аналізу бюджетної побудови, розробки схеми її інституціоналізації на базі пошуку оптимальних співвідношень податкових, бюджетних, монетарних, соціальних та державних боргових складових, які формують якісний бюджетний простір. При здійсненні економічних реформ вагомим завданням є розробка фіскальної політики соціально-економічного розвитку країни, орієнтованої на забезпечення податково-бюджетної стабільності, високих темпів економічного зростання, розвитку людського потенціалу.

Вагомими завданнями є також забезпечення обґрунтованості бюджетної системної розбудови, зокрема видаткової частини бюджету; зростання дієвості системи бюджетного регулювання, яка дозволить координувати

бюджетну політику із стратегічними завданнями розвитку країни, розбудова системи бюджетних відносин; визначення принципів побудови дохідної та планування видаткової частин бюджету, а ще розвитку системи міжбюджетних трансфертів, питання покриття дефіциту бюджету, управління державним боргом з врахуванням постійних економічних змін [16].

У цілому, становлення інституту фіскальної політики є суттєвою складовою удосконалення податкової і бюджетної систем у процесі формування теоретичних засад та основних практичних завдань інституційних перетворень згідно з наявним рівнем соціально-економічного розвитку країни.

Сьогодні в умовах економічних перетворень необхідне посилення дієвості механізму регулювання економіки, підвищення рівня пристосування податково-бюджетної системи, вдосконалення інструментарію податкового та і бюджетного регулювання, формування цілісності економічної і фінансової політики, при цьому розробка пріоритетів фіскальної політики має базуватися на стратегічних завданнях сталого розвитку. Фінансова стійкість і макроекономічна стабільність виступають головними умовами для підтримки економічного зростання у середньо- та довгостроковому періодах. Значний рівень фіскального дефіциту, суттєвий рівень державного боргу, як правило, гальмують приватні інвестиції та зменшують темпи економічного розвитку.

Фіскальна політика служить активним інструментом економічної політики держави в цілому, в сучасних умовах саме вона повинна забезпечувати фінансову стійкість і збалансованість бюджетної системи. Бюджетна політика в рамках фіскальної є ефективним важелем соціально-економічного розвитку країни. Саме податково-бюджетне регулювання ґрунтується на цілісній системі фінансових і економічних взаємодій, інституційних бюджетних складових, які стосуються вибору й реалізації основних напрямів здійснення фіскальної політики, планування та прогнозування визначальних бюджетних показників, шляхів використання бюджетних ресурсів та вирішення запланованих соціально-економічних цілей і завдань [34].

Щоб втілювати фіскальне регулювання протягом тривалого часу бюджетна політика має розроблятися на основі циклічності економічного розвитку, змін фінансової системи, стану публічних фінансів та запасу стійкості податково-бюджетної системи, бюджетного та податкового регулювання в напрямку позитивного впливу на показники економічного зростання. А власне інституційний підхід означає аналіз бюджетного регулювання як водночас цілісної та рухливої системи, яка постійно змінюється й удосконалюється у рамках головних макроекономічних завдань і цілей розвитку країни. Фіскальна політика зобов'язана згладжувати коливання економічного циклу та формується на стимулюванні державою сукупного через зростання видатків бюджету та скорочення податкового навантаження в період спаду, на основі чого здійснюється вирівнювання показників економічного розвитку. При зменшенні рівня доходів бюджету доцільним та виправданим є не зниження видаткової частини бюджету, а фінансування зменшення податкових надходжень унаслідок використання позикових інструментів [4].

Доходи бюджетів різних рівнів – це вагома частина системи фінансових відносин. Циклічність розвитку економіки у сучасних умовах, коли відбувається посилення процесів глобалізації, підштовхує до змін структури та обсягів дохідної частини бюджетів. Стратегічні напрями удосконалення системи формування доходів бюджетів передусім знаходяться у сфері податкового регулювання. У цьому сенсі суттєво важливе удосконалення прогресивної шкали ставок оподаткування доходів фізичних осіб, потрібне також урахування сімейного стану платника, повне втілення оподаткування доходів від коштів, що знаходяться на депозитних рахунках, покращення механізму непрямого оподаткування споживчих товарів, оподаткування нерухомого майна [10].

Фіскальна політика має бути орієнтована на підтримку стабільності національної фінансової системи, адже від рівня її інституційного забезпечення залежить економічний потенціал країни. Суттєву роль відіграє

дієвість контролю та аудиту використання фінансових ресурсів держави, зростання транспарентності фіскальних відносин. Підвищення ефективності використання бюджетних коштів на усіх етапах бюджетного процесу розпорядниками бюджетних ресурсів та бюджетними установами здійснюється шляхом якісного внутрішнього контролю та аудиту. Працюючи на попередження, такі форми контролю відіграють провідну роль на кожній окремо взятій стадії реалізації бюджету та забезпечують виважене прийняття управлінських рішень. Довгострокова збалансованість бюджетної системи базується на зниженні показників структурного дефіциту бюджету та боргового тиску на бюджет, зростанні фіскальної ефективності податкової системи, а це разом з раціональною політикою у розбудові видатків бюджету дозволить посилити продуктивність фіскальної політики країни. Посилення ефективності функціонування бюджету також дозволить поліпшити якісний рівень планування бюджетних доходів та видатків, збільшить якість економічного розвитку країни.

Програмно-цільовий метод планування бюджету забезпечує формування системи звітування та оцінки діяльності розпорядників бюджетних ресурсів усіх рівнів, створює умови підвищення прозорості державного фінансового управління, а це сприяє розробці довгострокової фіскальної політики, прийняттю оптимального складу доходів та видатків бюджету на перспективу. Цей метод планування бюджету вимагає застосування механізму оцінки ефективності та відслідковування реалізації бюджетних програм. Важливо застосовувати методологічні підходи до визначення рівня ефективності бюджетної програми на базі розрахунку кількісних і якісних показників та відповідного оцінювання програми за кінцевими результатами.

Необхідність виконання бюджетної програми має базуватися на кінцевих стратегічних цілях, зумовлених планами діяльності головного розпорядника бюджетних коштів. Суттєве значення для дієвого контролю ефективності процесу побудови видатків бюджету має застосування при

формуванні бюджетних програм таких принципів: бюджетні програми зобов'язані мати відповідну структурну побудову, виокремлені завдання і напрями мають бути чітко деталізованими, і це сприятиме саме гнучкому управлінню програмами, контрольованості їх виконання, прозорості застосування бюджетних коштів.

При цьому розробка бюджетної стратегії на основі циклічності економічного розвитку безумовно сприятиме зростанню керованості бюджетного процесу. Бюджет як важіль регулювання економіки повинен бути збалансованим у середньо- і довгостроковому періоді. Бюджетна стратегія на середньострокову перспективу має бути орієнтована на забезпечення соціально-економічного розвитку окремих територій одиниць і країни в цілому на основі критеріїв ефективності та продуктивності бюджетних видатків. Необхідним має бути запровадження дієвого механізму управління бюджетним процесом як головного елементу системи управління публічними фінансами, встановлення кореляції між стратегічними цілями розвитку країни та спроможністю бюджету у середньостроковому періоді, забезпечення транспарентності та послідовності фіскальної політики, яка реалізується через систему бюджетних та податкових механізмів і забезпечує бюджетну рівновагу та достатньо ефективний вплив на соціально-економічні процеси [34].

Основна ціль у сфері прогнозування бюджетних показників, яка базується виключно на системі фінансово-економічних відносин у побудові дохідної частини бюджету, полягає якраз у реалізації збалансованої фіскальної політики країни. Роль видатків у бюджетному процесі визначається масштабами перерозподіленого через них валового внутрішнього продукту. Забезпечуючи перерозподіл ВВП через бюджетну систему, держава впливає на структуру суспільного виробництва, здійснює соціально-економічні зміни та трансформації. Бюджетні видатки прямо впливають на економічне зростання, у першу чергу через пріоритетне фінансування наукових досліджень, стимулювання важливих галузей економіки, вирівнювання

регіональних диспропорцій, підтримку соціально незахищених верств населення. Сьогодні сфера публічних фінансів характеризується посиленням ролі бюджетних видатків у регулюванні соціально-економічного розвитку країни [4].

Надзвичайно важливо втілювати стратегічне планування у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів та взагалі, складання ними продуманих планів діяльності на поточний період і на наступні три бюджетні періоди, спрямованих на результат, щоб посилити відповідальність розпорядників бюджетних коштів за виконання встановлених завдань, зростання результативності та ефективності державних видатків.

Програмно-цільовий метод планування та виконання видатків бюджету виступає необхідною складовою системи державного регулювання соціально-економічного розвитку держави. Фіксація бюджетної пріоритетності у сфері видатків – це дієвий інструмент впливу на структурні трансформації у соціальній сфері та виробничих галузях економіки [19].

Розвиток програмно-цільового методу у бюджетному процесі відбувається шляхом утілення стратегічного та середньострокового бюджетного планування. Прогнозування та планування видатків державного та місцевих бюджетів – це достатньо наукоємний процес, який передбачає постійне удосконалення інституційних механізмів його реалізації. Саме тому вагомою складовою у сфері планування видатків повинна бути система моніторингу та оцінки бюджетних програм, яка дає можливість визначати рівень ефективності програми, проблеми у ході її реалізації щоб при необхідності скорегувати її, спрямувати на поліпшення виконання, підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо оптимального управління бюджетними коштами. Розбудова ефективної системи моніторингу та оцінки бюджетних програм дозволить прийняти рішення по включенню окремих програми у бюджет, що забезпечить більш ефективне управління видатками бюджету [12].

Інституційні трансформації соціально-економічної системи суспільства вимагають посилення дієвості бюджетно-податкової (фіскальної) політики. Значну роль відіграє координація між її складовими у сфері стимулювання розвитку реального сектору економіки та формування макроекономічної стабільності. Фіскальна політика має базуватись на застосуванні заходів податкового регулювання, реалізації виваженої бюджетної політики щодо створення умов для економічного зростання та достатньо низького рівня інфляції. Щоб стимулювати структурні зміни в економіці необхідне також застосування збалансованого підходу до формування бюджету.

Бюджетно-податкова політика як надзвичайно важливий економічний інститут повинна грати визначальну роль у формуванні цілей і завдань структурних трансформацій податкової та бюджетної системи щоб покращити якісний рівень їх управління. Розбудова та реалізація дієвої фіскальної політики має ґрунтуватися на принципах функціональної цілісності, обґрунтованості, системності, адаптивної ефективності, а це безпосередньо орієнтує на забезпечення оптимальних співвідношень між її складовими.

Аналіз процесів розбудови та реалізації фіскальної політики базується на використанні такого підходу, при якому забезпечується відповідний рівень фінансування бюджетних зобов'язань та при цьому створені фундаментальні умови для стійкого економічного зростання. Інституційні зміни у податковій політиці мають при цьому стимулювати залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки. **Елементи та моделі реалізації фіскальної політики надано на рис. 1.1.**

Бюджет є надважливою складовою системи фінансового регулювання економіки, його збалансованість та оптимальність виступають головними умовами економічного зростання. Пам'ятаємо, що бюджетне регулювання впливає як одномоментно, так і з лагами у часі на соціально-економічний розвиток в цілому, а також на стійкість і збалансованість самої бюджетної системи [16].

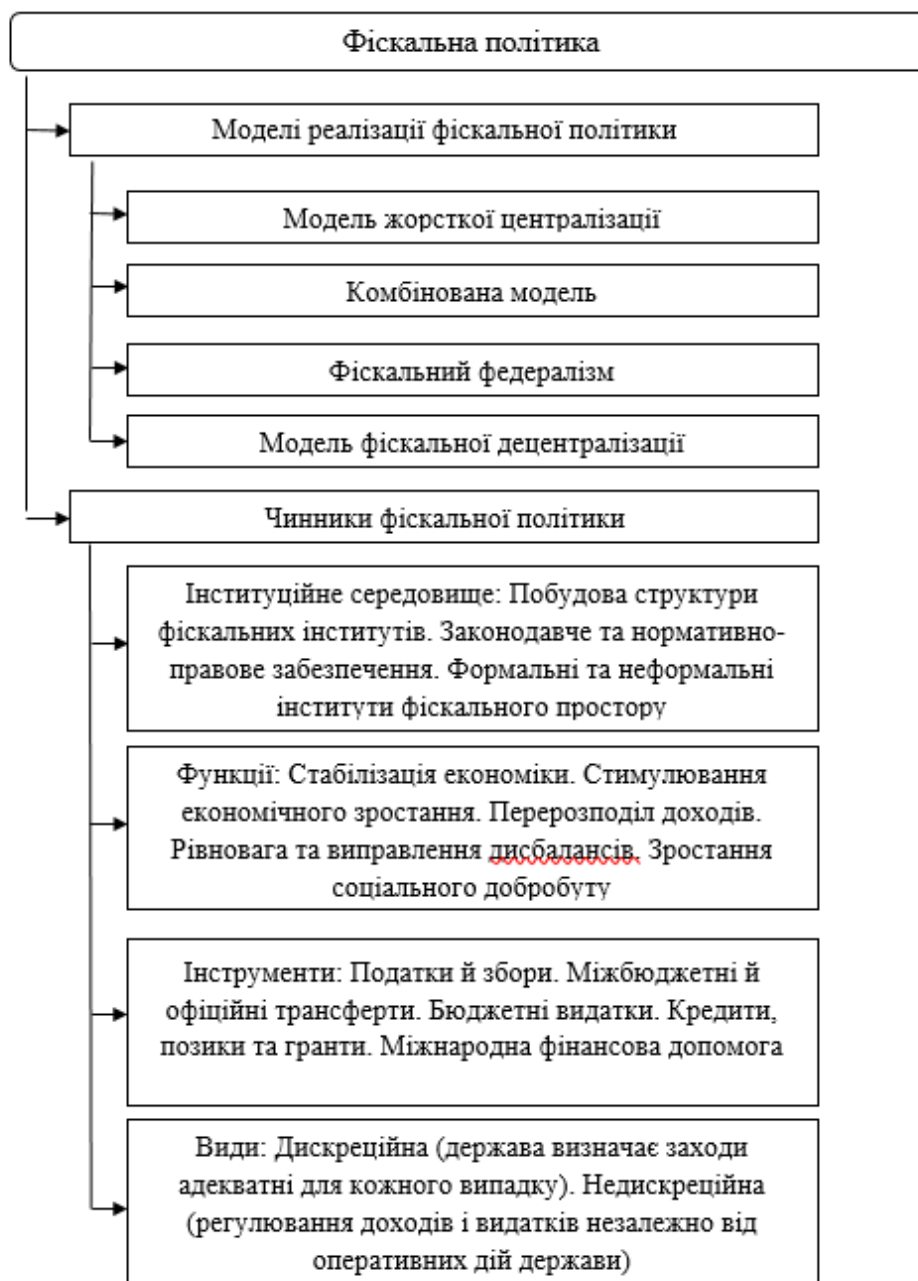

Рис. 1.1. Елементи та моделі реалізації фіскальної політики

Джерело: складено автором на основі [3; 16; 24; 34]

Податкова політика має забезпечувати найбільшу частку надходжень до доходної частини зведеного бюджету. Але при цьому, враховуючи аксіоми економічної науки та результати існуючої практики, податкова політика – це достатньо дієвий інструмент впливу на зміни сукупного попиту, що є в свою чергу фундаментальним чинником формування стійкого економічного

зростання. Ця політика має виконувати фіскальну, регулюючу та стимулюючу функції, створюючи можливості для органів державної влади і місцевого самоврядування реалізовувати покладені на них завдання.

Податкове регулювання вимагає постійної адаптації до нових суспільних трансформацій. Необхідно постійно вдосконалювати підходи до використання податкових інструментів, маючи на увазі особливості структури та стану української економіки на окремому етапі її функціонування. Ефективність податкової політики, суттєво залежить від спроможності фіскальних інституцій справляти податки та збори для забезпечення бюджетів. Виважене та послідовне регулювання податкових ставок має велике значення для збільшення дієвості фіскального регулювання економіки.

Сьогодні вітчизняна податкова політика повинна сприяти розширенню бази оподаткування та сприяти також зниженню рівня тіньової економіки. При цьому зазначимо, що податкові пільги мають обов'язково бути економічно обґрунтованими, стимулювати залучення інвестицій, інноваційну діяльність та носити тимчасовий характер. Підвищення результативності процесу податкового планування та прогнозування, базуючись на сукупності детермінованих фінансовою наукою принципів, дають можливість мінімізувати трансакційні витрати та сформувати реальні обсяги необхідних бюджетних доходів.

Економічні суб'єкти тривалий час формують для себе ділові очікування згідно інституційних змін податкової політики, особливо механізмів і процедур податкового адміністрування. Важливим завданням держави у цьому сенсі є підвищення довіри платників до фіскальної політики. Сьогодні зміни у податковій системі на основі стратегічних пріоритетів розвитку країни та євроінтеграційних процесів набули першочергового значення. Потрібна подальша уніфікація податкового законодавства з країнами Європейського Союзу, розбудова сервісної складової діяльності податкових і митних органів [3], застосування апробованих практик уникнення випадків податкового ухилення. Усе це буде сприяти посиленню фіскальної ролі податків у доходах

бюджетів усіх рівнів та сформує достатній фінансовий ресурс для належного виконання потрібних соціальних та інфраструктурних проєктів.

Вагомим також є формування податкових надходжень, враховуючи умови повномасштабної російсько-української війни, інституційні особливості вітчизняного оподаткування та зміни механізму адміністрування податків. Це дозволить підвищити дієвість податкових стимулів економічного розвитку та фінансове значення податкових надходжень, враховуючи специфіку розвитку податкової системи в рамках державної економічної політики, а також взаємовідносини між вітчизняними платниками податків та фінансовими органами, і це посилить інституційну спроможність податкового регулювання та забезпечення фінансової рівноваги.

Ефективність фінансової функції податків означає визначення критеріїв рівня податкового навантаження, динаміки механізму адміністрування податків, міри ухилення від оподаткування, довіри суб'єктів до фінансових органів. Показниками виміру такої ефективності виступають середні ефективні ставки, які розраховуються на основі співвідношення податкових надходжень до податкової бази, обрахованої згідно із системою національних рахунків. Величина ефективної ставки податків на споживання збільшилась з 17,9 відсотка у 2001-2005 роках до 24,5 відсотків у 2020-2023 роках. Основними причинами цього було поетапне, послідовне розширення бази оподаткування, удосконалення процедур бюджетного відшкодування ПДВ, збільшення ставок акцизних податків. Саме податки служать індикатором економічного розвитку країни та водночас фінансовим інструментом його регулювання [14].

Щоб здійснювати збалансовану бюджетну політику необхідно розвивати методологічні засади середньострокового бюджетного прогнозування та застосування програмно-цільового методу планування видатків бюджету, щоб посилити взаємозв'язок (координацію) річного і перспективного бюджетного планування, використання сучасних форм і методів управління бюджетними ресурсами, державним та місцевими

боргами, зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів в умовах фіскальної децентралізації, удосконалення системи державного внутрішнього фінансового контролю та зростання відповідальності учасників бюджетного процесу, а також посилення стимулюючої функції податків.

Сьогодні в розвитку публічних фінансів треба переосмислити саму суть та роль бюджетної системи у регулюванні економіки, підняти рівень наукового обґрунтування бюджетної політики на основі виявленої специфіки бюджетного процесу, враховуючи вітчизняний та закордонний досвід, з однієї сторони як інструменту впливу, з іншої – як об'єкту регулювання економічного розвитку [4].

Усе це дозволить приймати правильні рішення стосовно розвитку бюджетних відносин як ключового важелю економічного регулювання та поглибити розуміння сутності бюджету як надважливої частини економіки та регулятора економічних процесів.

Стабільність податкової системи надає економічним суб'єктам впевненості щодо діяльності у середньостроковій перспективі. Існуючі правила регулювання бізнесу, наявність механізмів захисту прав власності, прозорість процесу адміністрування податків, а також помірність їх ставок по різним групам платників виступають визначальними умовами для розвитку економіки [10].

Фіскальна політика повинна бути орієнтована на формування дієвої моделі перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями бюджетної системи та сприяти розвитку країни і її територій. Належний рівень обґрунтування управлінських рішень у процесі формування бюджетних показників дозволить підвищити ефективність у цілому фінансової політики держави. Фінансова глобалізація вимагає уніфікації податкових систем, спрощення механізмів адміністрування податків, а механізм публічних закупівель у бюджетному процесі має базуватися на принципах транспарентності, справедливості та ефективності [18].

1.2. Специфіка податкових систем та бюджетного процесу у розвинених країнах та країнах з ринками, що розвиваються

Фіскальне регулювання у країнах із розвинутою економікою свідчить про зростання впливу бюджету на економічний та соціальний розвиток держав. У багатьох із цих країн узагалі розвиток державного управління у секторі надання суспільних благ, тобто державних послуг, орієнтованих на кінцевий результат, виступає як визначальна тенденція протягом останніх років. При цьому програмно-цільовий метод у бюджетному процесі, який формує зв'язок між використаними ресурсами та відповідними результатами регулює розміщення бюджетних ресурсів між програмами на основі вимірюваних результатів, сприяє зростанню ефективності та прозорості, а також посилення відповідальності і підзвітності за витрачання коштів.

Цілі програмно-цільового методу бюджетування полягають, в першу чергу, в забезпеченні використання суспільного ресурсу протягом певного періоду для надання державою необхідних конкретних послуг. Програмно-цільовий метод, будучи важелем бюджетного регулювання, допомагає чітко встановити пріоритети в рамках наявних фіскальних обмежень, а ще генерувати інформацію від громадян про рівень наданих послуг.

Будь-яка країна має свою специфіку при втіленні системи програмно-цільового бюджетування, проте ряд підходів та принципів загальні [7]. Задля звітності органів державного управління перед громадянами застосовується комплекс показників ефективності та результативності бюджету. Така система бюджетних показників виступає інструментом звітності органів державної влади перед населенням країни, адже необхідність звітування перед населенням та бізнесом закріплене на законодавчому рівні, а ще існує громадський контроль в особі професійних об'єднань, різних асоціацій, рад, рекомендації яких, як правило, виконуються суб'єктами публічних фінансів [11].

Звіти на основі показників ефективності та результативності виконання бюджетів відкриті для суспільства, вони обов'язково публікуються у засобах масової інформації та публічно і всебічно обговорюються. Планування напрямків використання фінансових ресурсів у майбутніх періодах відбувається на основі розрахунків показників ефективності та результативності бюджету звітного періоду. Пріоритетом фіскальної політики розвинутих країн виступає забезпечення стійкості системи публічних фінансів, сприяння досягненню бюджетної рівноваги. Особливо важливими стають питання підвищення ефективності бюджетних видатків. Щоб посилити дієвість заходів бюджетного регулювання часто здійснюють системні реформи у сфері суспільних фінансів. Бюджетна політика у країнах з розвинутою економікою виступає як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку, вона здійснює планування і прогнозування бюджетних показників, використання бюджетних ресурсів, реалізує контроль за виконанням бюджету та досягнення необхідних соціально-економічних завдань.

Перебудова системи бюджетних видатків та методів бюджетного фінансування у кінці минулого століття на основі неокласичної парадигми свідчила про зниження ролі бюджету у здійсненні політики економічного зростання та привела до скороченні видатків на соціальні потреби. Зменшення податків на прибутки бізнесу та на особисті доходи громадян, зменшення бюджетних видатків разом із соціальними, окрім пріоритетних видатків на оборону, суттєво загостило проблему бюджетного дефіциту та привело до зростання державного боргу.

Головними завданнями бюджетної політики було досягнення збалансованості бюджету. Саме тоді у США було прийнято закон про збалансований бюджет та сформовані цільові програми зменшення частки бюджетних видатків у ВВП. Значну кількість соціальних програм передали на рівень штатів та муніципалітетів. Через поєднання інструментарію фіскальної політики, особливо податкових механізмів стимулювання інвестицій у науку,

освіту та технології з іншими регуляторними заходами значно скоротили дефіцит бюджету, було призупинено збільшення державного боргу, зменшено темпи інфляції, зріс рівень зайнятості населення та пришвидшились темпи економічного зростання [7]. Як результат – у останньому десятилітті ХХ століття у Сполучених Штатах були найвищі темпи росту ВВП серед усіх розвинених країн – у середньому він становив 3,5% щорічно. Саме у той період було досягнуто середньострокового бездефіцитного бюджету, при цьому зростання профіцитів бюджету у деякі періоди складало у середньому 1,5% ВВП [11].

Бюджетна політика у системі державної економічної стратегії спрямована на процеси економічного зростання та розвитку, а також на зміни економічної структури суспільства. Більшість країн бюджетні механізми застосовують для спрямування бюджетних коштів задля стимулювання пріоритетних напрямів економічного розвитку. Економічні механізми розвинених країн, особливо на етапі формування їх економічних систем, акцентували увагу на внутрішніх важелях та джерелах при здійсненні економічної політики. І застосовувалися саме ті, стимулюючі економічне зростання, бюджетні механізми, які найменшою мірою залежали від кон'юнктури світових ринків або від поведінки іноземних інвесторів [4].

Практичний досвід реалізації фіскальної політики розвинених країн підтверджує важливість саме послідовних рішень у реалізації бюджетної політики. Стратегія бюджетної політики у розвинених країнах світу виступає як елемент загальної державної економічної стратегії, як важіль стимулювання економічного зростання та бажаної перебудови економічної структури суспільства. Практичний досвід реалізації бюджетної політики у провідних країнах світу повинен слугувати уроком для України. Удосконалення фіскальної політики у розвинених країнах відбувалося переважно ринковими методами, а також інструментами удосконалення законодавства, хоча у кризові періоди зростала роль адміністративних методів [15].

Ознайомлення із досвідом багатьох країн у різні періоди їх розвитку щоб удосконалити вітчизняну бюджетну політику дозволяє визначити власні геофінансові пріоритети в історичній перспективі, та виходити на траєкторію сталого економічного зростання і розвитку країни. Середньострокове планування видатків бюджету, що є нормою у бюджетному процесі більшості розвинених країн, зумовлює застосування багатьох принципів та підходів до управління видатками бюджету задля посилення та координації взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку країни і результатами діяльності державних органів. Міжнародний досвід перспективного бюджетного планування дає можливість визначити такі основні переваги використання інструментів середньострокового планування видатків бюджету:

- ✓ зростання рівня ефективності і послідовності бюджетної політики через визначення пріоритетів бюджетного процесу у середньостроковій перспективі;
- ✓ вибір найбільш раціональних способів бюджетного фінансування запланованого рівня соціально-економічного розвитку на основі аналізу рівня ефективності та результативності використання бюджетних коштів [2].

Досвід розвинених країн свідчить, що дієвість фіскальної політики залежить від рівня розвитку фінансово-фіскальних інститутів та в цілому суспільно-економічних відносин. Більшість країн світу в останні роки сповідують політику жорсткої економії бюджетних коштів, бюджетну дисципліну, прозорість бюджету і це сприяє зменшенню боргових зобов'язань, скороченню дефіциту бюджету. У країнах із розвинутою економікою застосовують сучасні методи управління бюджетними ресурсами, які орієнтують на ефективне використання бюджетних коштів, посилення взаємозв'язку поточеного і прогнозованого бюджетного планування, а також розвиток програмно-цільового методу формування видатків бюджету, удосконалення системи державного фінансового контролю [34].

Бюджетна політика Великобританії орієнтована на тривале у часі регулювання економіки та соціального розвитку, на вирішення таких важливих для громадян питань, як структурна перебудова економіки, проблеми самозабезпечення енергетичними ресурсами та утримання інфляції на бажаному рівні. Водночас, у другій половині двадцятого століття бюджетна політика була спрямована, головним чином, на згладжування циклічних коливань економіки. Зазнала суттєвих змін така вагома складова фіскальної політики, як система оподаткування. Трансформація податкової системи відбувалось, зокрема задля скорочення дефіциту бюджету без зростання рівня оподаткування.

Економічне зростання Великобританії, було більш інтенсивним у порівнянні з іншими розвинутими європейськими країнами в кінці ХХ століття, і воно пояснюється специфікою податкової політики, наприклад, для стимулювання росту економіки були зменшені ставки прямих податків, при цьому за рахунок зменшення пільг було розширено базу оподаткування; були розроблені та введені пільгові умови, коли повністю або частково звільнялись від оподаткування інвестиції в економіку, в першу чергу вкладення дрібних інвесторів. Також, було відмінено субсидування неконкурентних галузей економіки; суттєво обмежили соціальні видатки з метою посилення стимулювання до праці.

Важливим напрямом бюджетної політики стало податкове стимулювання заощаджень населення як надважливого джерела фінансування інвестицій, адже вагоме значення надавалось податковому стимулюванню капіталовкладень саме приватними особами – дрібними інвесторами. Податок на прибуток достатньо швидко було знижено з п'ятдесяти до тридцяти процентів. Скорочення ставки податку на прибуток корпорацій було компенсовано відміною так званих податкових кредитів, а це дало можливість стимулювати зростання норми чистого прибутку та інвестиційної привабливості країни. Сьогодні, наприклад, рівень оподаткування бізнесу у Великій Британії нижчий, ніж у багатьох країн із розвинутою економікою, і це

позитивно впливає на темпи економічного зростання, які у Великобританії у порівнянні із іншими країнами Євросоюзу були вищі за середні [3, 34].

Німеччина відома у світі високою роллю держави в процесах регулювання суспільного розвитку. Питома вага ВВП, який перерозподіляється через бюджети різних рівнів складає близько половини. Ресурси бюджетів забезпечують коштами традиційні сфери діяльності федерації та земель. Центральний уряд фінансує зовнішні відносини, військові видатки, видатки на стимулювання розвитку певних галузей і регіонів шляхом субсидування, кредитування та прямого фінансування, фінансування наукових розробок, соціальних видатків, видатків на освіту, державне управління. Необхідно підкреслити традиційно соціальне спрямування бюджету країни, адже у структурі видатків значна їх частина є видатками соціального спрямування. Видатки бюджету на соціальні потреби суспільства складають близько тридцяти відсотків, а враховуючи видатки соціальних фондів – близько п'ятдесяти відсотків.

Підкреслимо також про пріоритетність фінансування наукових досліджень та освіти і тенденцію щодо зростання видатків на ці потреби в останні роки. Із країн-членів Європейського Союзу в останній період, якраз Німеччина за розмірами фінансування наукових розробок – а це близько трьох відсотків ВВП наблизилась до вимог та мети нової Стратегії розвитку ЄС [39; 40]. Соціальна справедливість є головним чинником фіскальної політики у сфері податків в Німеччині. Значне податкове навантаження тривалий період було відмінною рисою податкової системи, і це дозволяло за допомогою необхідних бюджетних інструментів впливати на рівень життя населення та забезпечувати доступ до значного кола суспільних благ.

При цьому у Німеччині фіскальна політика, не змінюючи базових принципів ХХ століття зазнавала змін. Зростання рівня економічного розвитку впливало на частку ВВП, яка перерозподіляється через бюджет країни. Збудована система податково-бюджетного регулювання довела свою ефективність, проте певна відсутність гнучкості в сучасних умовах

негативним чином впливає на продуктивність економіки країни. Традиційно в Німеччині роль держави в економіці є значною, а економічна політика акцентована на регулювання загальних умов господарювання. В сучасних умовах ця країна знаходиться на етапі пошуку нової моделі фіскального регулювання, більш адаптованої до вимог сьогодення, що зумовлено потребами формування заходів стимулювання економічного розвитку та утримання існуючих соціальних стандартів на прийнятному рівні [18].

Досвід зарубіжних країн свідчить що дієвість бюджетно-податкової політики визначається також рівнем розвитку фінансових інститутів та у цілому економічних відносин. Більшість країн у складних умовах останніх років намагаються дотримуватися політики жорсткої економії бюджетних ресурсів, бюджетної дисципліни, удосконалюють програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, систему державного фінансового контролю.

Суттєво високі соціальні стандарти та бюджетні зобов'язання прямо впливають на частку ВВП, яка перерозподіляється через бюджети країн. Сьогодні у бюджетах більшості розвинених країн акумулюється близько половини всього ВВП, тобто все більше фінансових ресурсів розподіляється якраз через бюджет та соціальні фонди. У країнах ЄС дотримуються тенденції до суттєво високого рівня державних видатків. За останні десять років середній показник питомої ваги видатків у ВВП становив, наприклад, від 35% у Швейцарії до 56% у Франції [40].

Нині в умовах виходу європейських країн із фінансово-економічної рецесії загальний бюджет ЄС формується і виконується як спільний інструмент досягнення цілей, продиктованих стратегією розвитку Європи до 2030 року. Ця стратегія будується, ґрунтуючись на взаємопов'язаних пріоритетах:

- інтелектуальне зростання, яке формується на нових знаннях та інноваціях;
- ефективність економічного зростання за рахунок продуктивного та ощадливого застосування природних ресурсів;

- розвиток соціально-орієнтованої економіки із високими рівнем зайнятості населення [38].

Збільшення інноваційного орієнтації економіки відбувається за рахунок інвестування у розвиток науки не менш ніж трьох відсотків ВВП. Ряд оголошених цілей свідчить про соціальне спрямування стратегії. Головну роль у цьому відіграє поліпшення якості людського капіталу та освіти, зменшення кількості населення за межею бідності. Тобто якраз інновації, які складають основу прогресу, міжнародної конкурентоспроможності, підвищення соціального захисту та зайнятості мають сприяти зменшенню кількості кризових наслідків та викликів, які стоять перед Європейським Союзом.

У Стратегії розвитку застосовують термін «соціальна ринкова економіка», за основу якої взято соціально-економічну модель Німеччини. Загальний бюджет ЄС виступає окремим наднаціональним механізмом, який регулює диспропорції у соціально-економічному розвитку країн-членів. Функціональне спрямування загальних державних витрат країн-членів ЄС надано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Функціональне спрямування загальних державних витрат ЄС

Соціальний захист та соцзабезпечення
Медичні послуги
Послуги держави
Економічне регулювання
Освіта
Громадський порядок і безпека
Оборона
Відпочинок, спорт, культура, релігія
Екологія
Житлово-комунальні послуги

Джерело: складено автором на основі [2; 6]

Важливою частиною формування фіскальної політики зарубіжних країн є розробка та подальше дотримання фіскальних правил. У Євросоюзі існує процедура регулювання значного розміру дефіциту, яку вперше окреслила Маастрихтська угода і яка передбачає дотримання двох визначальних бюджетних стандартів щодо граничних показників дефіциту бюджету в межах до трьох відсотків від ВВП і державного боргу, який не може бути більшим за 60 відсотків від ВВП. Якщо Європейська Комісія та Рада міністрів фінансів ЄС визнають ситуацію, коли існує перевищення нормативних значень бюджетного дефіциту та державного боргу країною-членом, одразу потрібно вжити системних заходів щодо їх зниження у визначений цими інститутами термін [39].

У Японії розроблена та реалізується національна програма побудови інформаційного суспільства. Суттєву роль у цій програмі відіграє фінансова система. Вона складається з бюджету центрального уряду, бюджетів місцевої влади й окремих спеціальних рахунків, які містять як спеціальні фонди грошових коштів, так і рахунки підприємств, різних служб і корпорацій, які знаходяться у власності центральних і місцевих органів влади. Доходи і видатки бюджету мають певну класифікацію, яка містить розділи, статті та параграфи. Підготовку проекту бюджету здійснюють Міністерство фінансів та його департаменти, інші міністерства і державні структури готують пропозиції щодо обсягу і побудови своїх бюджетів, а також з окремих інших фіскальних питань [11;38].

Стан податково-бюджетної системи Китаю, як і економічні реформи, в основному визначаються інтеграцією країни у світовий ринок та вимогами щодо членства у таких організаціях, як СОТ, Світовий банк, МВФ. Держава визначає бюджети на п'яти рівнях. Відпрацьована в останні роки консолідація створює умови для підтримки економіки шляхом реалізації податково-бюджетної політики. Лібералізація економіки відбувалась при переході від підрядних відрахувань до власне податкових форм виконання бюджетних

зобов'язань. Сучасна бюджетна система КНР базується на місцевих, центральних та спільних податках, проте основний внесок приносить до бюджету податок на додану вартість. Місцевій владі як і центральній окремий дохід приносять так звані позабюджетні надходження, які формуються головним чином, з прибутків державних підприємств.

Бюджети різних рівнів підтримують баланс між доходами та видатками. У випадку, коли органи влади будь-якого рівня без передбаченого законом дозволу самі змінюють свій бюджет, і як наслідок, перевищують загальні витрати над загальними доходами першопочаткового збалансованого бюджету або до зростання боргових зобов'язань, які мають на себе взяти у порівнянні з прийнятим бюджетом, тоді місцеві органи надають центральному уряду і повернені дотації і субсидії, виділені їм. Місцеві бюджети формуються із бюджетів різних областей, автономних районів та муніципалітетів, котрі знаходяться у прямому підпорядкуванні центральному уряду [16; 38].

Підхід розвинених країн до розбудови фіскальної політики важливий у плані оцінки впливу рівня та структури оподаткування, розмірів державних видатків на потреби економічного зростання країни, визначення оптимальної маси грошей в обігу з метою стимулювання національної економіки завдяки їх багаторічному досвіду прогнозування макроекономічних показників, виходячи із циклічності економічного розвитку. Також безумовно доцільним є урахування відповідного досвіду у визначенні параметрів використання бюджетних коштів враховуючи особливості функціонування національної економіки [7].

Податковій політиці також відводиться належне місце серед складових державної фіскальної політики, адже вона суттєво впливає на ділову активність економічних суб'єктів і яка позначається на темпах економічного зростання. Показником, що вказує та розкриває міру втручання держави в економічні процеси виступає співвідношення податкових платежів до ВВП. Розрахунки свідчать, що середній показник частки податкових надходжень у цілому зведеного бюджету України у ВВП за період 2015-2023 рр. в складав

25,5 %, при частці загальних податкових надходжень (не включаючи соціальні внески) 27 країн-членів ЄС у ВВП – 26,4 %. У країнах Євросоюзу щоб зменшити дефіцити бюджетів відбуваються заходи щодо зростання продуктивності механізму податкового регулювання [40].

У період економічної рецесії важливим інструментом фіскального регулювання стало застосування цільових, податкових пільг, які стали значною складовою програми стимулювання економіки США, Канади, Німеччини, Великобританії, Франції та Австрії. Доцільним виглядає систематизація досвіду здійснення фіскального регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою щоб знайти можливості їх практичного втілення у діяльність вітчизняних інституцій [38].

РОЗДІЛ 2.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Формування інституційної структури фіскальних відносин в Україні

Фіскальна політика має визначатися, з однієї сторони на основі циклічності економічного розвитку, а з іншої – стану публічних фінансів і запасу міцності бюджетної системи, суттєве погіршення якої ускладнює здійснення ефективного державного регулювання для стимулювального впливу на економічне зростання. На сучасному етапі розвитку бюджетної системи як складової публічних фінансів ключовим і надзвичайно важливим стає застосування обґрунтованих методів бюджетного планування щоб покращити результативність використання суспільних коштів, надання державних послуг, спрямованих на продукування якісного суспільного блага.

Доцільним стає удосконалення системи планування та контролю продуктивності бюджетних видатків через застосування якісних і кількісних індикаторів, підвищення якості середньострокового бюджетного планування, використання принципу прозорості та підзвітності державних структур громадськості. Середньострокове бюджетне планування та довгострокове бюджетне прогнозування виступають фундаментом фіскальної політики та досягнення достатнього рівня податково-бюджетної ефективності. Для розробки та втілення системи фіскального регулювання пріоритети фіскальної політики мають визначатися виходячи з циклічності економічного розвитку та стану суспільних фінансів і стійкості бюджетної системи. У процесі економічного розвитку завжди є необхідність обґрунтування та втілення в життя відповідних важелів бюджетного механізму.

Щоб підтримати економічне зростання необхідне використання дефіциту бюджету задля збільшення видаткової частини бюджету, зростання

внутрішнього попиту, проте з урахуванням динаміки державного боргу, витатків бюджету на його обслуговування до розмірів ВВП.

Інституційний підхід базується на розгляді бюджетного процесу як динамічної системи, яка завжди удосконалюється та пристосовується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна суть податково-бюджетної політики як інструменту регулювання економічного розвитку полягає у застосуванні бюджетної архітекtonіки, яка розуміється оптимальні співвідношення між складовими бюджетної системи для впливу на динаміку економічного зростання. У сучасних умовах фінансова наука у значній мірі зосереджує увагу на аналізі впливу інституціональних чинників на розвиток фіскальної системи.

Процес розбудови державних фіскальних інститутів доволі складний і вимагає належного рівня теоретико-методологічного забезпечення. В Україні розвиток інституційних засад системи бюджетного процесу і сьогодні характеризується слабким рівнем узгодження як функцій, так і повноважень органів державного управління та місцевого самоврядування у сфері формування, розподілу та використання суспільних ресурсів. Необхідне удосконалення механізмів взаємодії між фіскальними інститутами в сфері державного управління, зростання наукової обґрунтованості процесів планування та прогнозування зведеного бюджету, більш дієвого міжнародного фінансового співробітництва. На темпи, рівень та збалансованість економічного розвитку також суттєво впливають структурні елементи соціально-економічної системи у тому числі фінансова система, інституційна розбудова економіки, соціальна сфера.

Важливим є поліпшення регуляторного механізму фіскальної політики з урахуванням ринкової якості соціально-економічних відносин країни. Податково-бюджетні відносини необхідно досліджувати як вагому складову системи інститутів суспільства, зростання якісного рівня фінансового регулювання покращить здійснення інституційних змін системи управління бюджетним процесом та економічного середовища у цілому.

Інститути – це скоріше правила реалізації суспільних взаємовідносин, окремі обмеження, які спрямовані на зменшення невизначеності даних взаємовідносин через поведінку людей. Водночас, інститут виступає формою необхідного узгодження інтересів економічних суб'єктів у рамках координації їх взаємодії [2; 6].

Сучасні інституційні трансформації системи фінансових відносин спрямовані на формування таких очікувань економічних суб'єктів, які мають закріплювати тенденцію сталого економічного зростання країни на тривалу перспективу. На сучасному етапі інституційних змін суспільство вимагає врахування його потреб та інтересів, при цьому необхідним є зменшення диспропорції між доходами різних груп населення та водночас стимулювання людей з більшим інтелектуальним та творчим потенціалом. Інституційна структура бюджетного процесу еволюціонує та удосконалюється разом з інституційною будовою суспільства. Згідно з постулатами теорії інституціоналізму інституційні зміни не здійснюються розривно, вони відбуваються у вигляді поступового переходу від старих до нових інститутів, а саме залежність від тенденцій попереднього розвитку створює інституційну стійкість суспільства [21].

У цьому сенсі взаємовплив існує також між інституційним середовищем суспільства та фіскальною політикою. Модель економічного розвитку країни повинна поєднувати інноваційні, соціальні податкові та бюджетні складові, які забезпечать якісне функціонування фіскальної системи. Система побудови бюджету вимагає урахування трансакційних витрат, динаміка яких змінюється під впливом держави на інституційні основи системи бюджетного регулювання, і це дозволяє побудувати в суспільстві економічно ефективні і соціально справедливі інститути. Інституційна архітектоніка бюджетної системи має здійснювати розмежування відповідальності, завдань та функцій усіх агентів бюджетних відносин. Необхідність інноваційного розвитку також потребує активізації регуляторної та фінансової діяльності держави [28].

Усе це повинно забезпечити зростання бюджетного потенціалу держави, територіальних громад, бізнесу та населення і сприяти при цьому узгодженості їх інтересів та потреб, а ефективні взаємозв'язки між ними дозволять підвищити результативність використання бюджетних ресурсів громад і держави. Система міжбюджетних відносин (рис. 2.1.) має бути спрямована на ефективне використання таких фінансових інструментів.

Рис. 2.1. Система міжбюджетних відносин України

Джерело: складено автором на основі [17; 24; 34]

В основу розбудови системи податкового регулювання має бути закладена його мета: формування інституційних умов ефективної дії

податкового механізму, можливостей впливу податкових інструментів на розвиток країни через створення умов для економічного зростання та соціального розвитку, а також забезпечення необхідних співвідношень оподаткування, їх єдності, підтримки оптимальних значень, визначення та досягнення окремих індикаторів інституційних змін у податковій системі країни.

Інституційна побудова сучасного податкового регулювання повинна розвиватися, беручи до уваги ієрархію домінуючих суспільних потреб, але при цьому усвідомлювати природу та призначення податків. При забезпеченні стратегічних потреб суспільства потрібно виокремлювати фіскальні, економічні та соціальні цілі власне податкової політики держави.

Для забезпечення системності, послідовності та ефективності бюджетної політики важливою є побудова довгострокової бюджетної стратегії із визначенням кількісних параметрів реалізації її основних напрямів. Важливим тут є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування. Побудова інституціональних засад системи фіскального регулювання ґрунтується на підході до держави як до певного комплексу економічних відносин. До його складу входять відносини, що забезпечують поточні, перспективні суспільні потреби, а ще відносини, які виникають у процесі діяльності держави.

При такому інституційному підході можна виокремити основні інститути бюджетно-податкового регулювання держави. Місія першого із таких інститутів – забезпечити ефективне державне управління бюджетними ресурсами. Другий основний інститут фіскального регулювання держави має інвестиційно-фінансовий характер. Його призначення – забезпечити ефективне державне управління державними інвестиціями. Третій визначальний інститут бюджетно-податкового регулювання держави – це незалежний аудит. Держава потребує незалежного аудиту з метою підтвердження правильної фінансової звітності державних підприємств, а ще підприємств, у капіталі яких держава має частки або пакети акцій.

Інституційні засади побудови системи фінансово-бюджетного регулювання держави формуються на основі реалізації підходів нової інституційної теорії. Основний елемент даної теорії – інститути, які упорядковують відносини між суб'єктами, дозволяючи вирішити протиріччя, які виникають через обмеженість ресурсів; тим самим саме інститути продукують головні результати економічної системи та визначають основний напрям її розвитку [22; 23].

Фіскальне регулювання виступає однією із форм економічного регулювання держави. Специфіка податково-бюджетного управління держави полягає у тому, що в ньому містяться параметри, по яким фіксуються відхилення реальних даних від нормативних. Інститути, як окремі структурні утворення здійснюють упорядкування взаємодії між економічними суб'єктами та повинні ефективно вирішувати суперечності, які виникають через обмеженість ресурсів та різні приватні інтереси у ході конкуренції. Інститути, будучи вбудованими регуляторами й стабілізаторами соціально-економічного розвитку, фіксують основні результати функціонування економічної системи. Базовими структурами будь-якої економічної системи є два фундаментальних інститути – влада й власність. Розуміння трансакційних витрат відіграє основне значення в новій інституціональній теорії, тому що самі інститути пояснюються нею не з позицій вирішення конфлікту між інтересами різних прошарків населення, а з погляду одержання економії на витратах обміну [28].

Інститут фінансового регулювання безумовно пов'язаний з базовим інститутом власності, тому що бюджетно-податкове регулювання спрямоване на фонди, фінансові результати руху капіталу конкретних власників. Інститут незалежного аудиту при цьому за визначенням не належить державі, хоча, як правило, він за необхідності, стає інститутом фінансового контролю держави для державних підприємств. Інституціональна єдність фіскального регулювання має базуватися на економічній єдності конкурентного поля взаємодії економічних суб'єктів. Економічний сенс ефективного

функціонування інституту фіскального регулювання полягає якраз у зниженні втрат від нецільового руху суспільних фінансових потоків.

Стратегія подальшого розвитку інституту податково-бюджетного регулювання державних видатків полягає в акумуляції ресурсів і повноважень на вирішення завдань фінансування розвитку економіки і суспільства, сформульованих у полі фінансового забезпечення поточних соціальних потреб. Постійним є стратегічне завдання з такими ж за розмірами фінансовими ресурсами отримати більш високий соціально-економічний результат шляхом зменшення обсягів нецільового використання фінансових ресурсів [16].

Інститут фіскального регулювання також реалізує потреби розвитку інвестиційного процесу, де саме держава відіграє значну роль. Вона тут виступає у декількох ролях: власник інвестиційних товарів; володіє інвестиційним ресурсом як коштами, законодавець на інвестиційному правовому полі; є адміністратором інвестиційного ринку. Функція фіскального регулювання стосується всіх зазначених ролей, проте в найбільшій мірі має відношення до формування, розподілу та застосування інвестиційних фондів держави. У ХХІ столітті значно посилюється процес інтенсивної взаємодії, зрощування фінансових і інвестиційних відносин. Важливим результатом цього процесу стали інвестиційно-фінансові інститути, які своєю діяльністю узгоджують та взаємно упорядковують базові процеси – акумуляцію вільних коштів як ресурсів та інвестування цих ресурсів [34].

Суттєвою передумовою високих темпів соціально-економічного розвитку країни виступає достатнє фінансове забезпечення, яке досягається у тому числі і інституційною координацією податкової та бюджетної політик. Така координація має запобігати непередбачуваним фіскальним розривам, віднаходити оптимальне співвідношення доходів і видатків у бюджетах різних рівнів у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі, формувати цілісність політики економічного регулювання. А цього можна досягти

шляхом розвитку системи бюджетно-податкового планування, реалізації дохідної та видаткової частин бюджету як цілісного фіскального механізму.

Стійке поєднання базових інститутів, які формують еволюційний розвиток інституційних структур виступає як своєрідна інституційна матриця, яка і реалізує концепцію комплексу раціональних структурно-функціональних перетворень. Інституційна система знаходиться у постійних змінах адже існує невідповідність діючих інститутів деяким особливостям сучасного середовища. Бюджетна система має такі інститути, які як піднімають, так і знижують рівень ефективності функціонування всієї системи як інструмента соціально-економічного розвитку держави, а тому необхідною є оцінка бюджетних інституцій у цьому сенсі, тому що вони мають суттєвий вплив на самі спроможності фінансово-бюджетного регулювання.

Бюджетна політика фокусує суспільні інтереси, тому через використання фінансово-бюджетних інструментів регулювання соціально-економічних процесів виконуються функції і завдання держави. Бюджетне регулювання визначає процеси перерозподілу ВВП, воно виступає потужним інструментом розвитку суспільства, а власне бюджетна політика спроможна впливати на розвиток реальної економіки, активізацію інвестиційної діяльності та бути дієвим механізмом щодо впливу на економічне зростання. Реалізація комплексу бюджетної політики вимагає узгодженості і збалансованості податкової політики, чіткого регулювання видатків бюджету, міжбюджетних трансфертів, зовнішнього і внутрішнього державного боргу, політики держави у сфері зовнішньоекономічної діяльності, застосування бюджетних механізмів регулювання цін, інноваційної діяльності.

Інституційні засади системи фіскального регулювання формуються відповідними нормативно-правовими актами, які визначають порядок утворення головного централізованого грошового фонду у поєднанні з напрямками та методами використання бюджетних коштів і створюють можливості для виконання органами державної влади та управління, місцевого самоврядування їхніх функцій та сприяють досягненню пріоритетних цілей.

Саме тому важливим аспектом служить наявність інститутів законодавчого регламентування фіскальної політики. Правила, норми, стандарти, закони, процедури, а також державні органи й установи в комплексі цілеспрямовано формують той інституційний механізм фіскальної політики, який виступає дієвим важелем у системі державного регулювання та дуже суттєво впливає на соціально-економічні процеси.

При цьому питання пріоритетів у сфері державної політики планування бюджетних видатків надзвичайно різноманітні і багатопланові, а це потребує всебічного наукового обґрунтування вибору як суспільних пріоритетів, так і механізмів їх втілення. Бюджетні видатки шляхом надання суспільних благ, допомагають відновленню справедливості у суспільстві. Система фіскального регулювання економіки розбудовується в певному інституційному середовищі та є сукупністю податково-бюджетних і власне економічних складових. Трансформації системи фіскального регулювання в значній мірі пов'язані зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фіскальної політики вдосконалюються, виходячи зі стану економіки країни, формування економічної стратегії та характеризують адаптаційні можливості податкової та бюджетної систем.

2.2. Податковий та бюджетний механізми у фінансуванні соціально-економічного розвитку України

Створення умов для суспільного розвитку, ефективного виконання державою її функцій задля подальших економічних перетворень вплинули на розробку фіскальної політики в частині планування видаткової складової бюджету. Надзвичайно важливою є роль бюджетної політики, підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних ресурсів як базової умови дієвого соціально-економічного розвитку країни. Запровадження механізмів фінансування такого розвитку в рамках фіскальної політики у сфері видатків

бюджету з урахуванням пріоритетів економічної і соціальної стратегії має змінювати інституційні засади бюджетного регулювання.

Виконання завдань бюджетної політики в рамках фіскальної означає виконання державою її функцій, фінансову та соціальну збалансованість, досягнення поступових зрушень у різних сферах економіки країни. Втілення програмно-цільового методу як важливої стратегії розбудови бюджету, позитивним чином відображається на системі управління бюджетними видатками, реалізації визначених цілей суспільного розвитку, дає можливість підвищити ступінь взаємоузгодженості видатків бюджету з головними напрямками соціально-економічного розвитку країни. Теоретичні засади фіскального регулювання у сфері планування видатків бюджету базуються на комплексі взаємопов'язаних складових програмно-цільового методу: на бюджетних програмах, діях відповідальних виконавців, на отриманих показниках виконання програм, поєднання яких у бюджетному плануванні дозволило збільшити перелік інструментів управління видатками бюджету та зміцнило їх орієнтацію на кінцеві результати, підвищило дієвість бюджетного процесу [19].

Зростання обґрунтованості розподілу бюджетних ресурсів робить більш якісною реалізацію бюджетної та у цілому фіскальної політики. Визначення оцінки ефективності виконання бюджетних програм при здійсненні бюджетних запитів суто позитивно відображається на продуктивності виконання бюджетних програм. Важливим підходом до бюджетного планування саме і виступає програмно-цільовий метод, який базується на найбільш раціональному управлінні бюджетними ресурсами та орієнтований якраз на вирішення найбільш важливих питань, які вирішує суспільство на певному етапі його розвитку.

Побудова бюджету за програмно-цільовим методом дає можливість визначити бюджетні показники на базі планування необхідних суспільно важливих досягнень на рівні держави, територіальних громад відповідних галузей і сфер економіки та забезпечити при цьому розробку необхідних

заходів щодо їх досягнення у визначені терміни. Програмно-цільовий метод планування видатків виступає як інструмент середньотермінового бюджетного планування, який дозволяє забезпечувати таку структуру видатків на перспективу за пріоритетами, які зорієнтовані на стратегічні цілі держави із соціального та економічного розвитку країни.

Доцільним у рамках бюджетного механізму фінансування є удосконалення системи планування і моніторингу суспільно значимої віддачі бюджетних видатків шляхом побудови системи якісних і кількісних індикаторів, зростання рівня середньострокового бюджетного планування, реалізації принципу прозорості та підзвітності фіскальних органів державного управління громадськості [16].

Суттєво важливим виступає визначення у бюджетному процесі на певному інтервалі часу індикатора запасу стійкості бюджетної системи, який має враховувати показники частки дебіторської і кредиторської заборгованості зведеного, державного та місцевих бюджетів до загальної суми видатків певного бюджету, подібний показник заборгованості по соціальних трансфертах, податковий тягар на економіку, міру виконання запланованої дохідної та видаткової частин бюджету, рівень покриття дефіциту бюджету, частку державного боргу у валовому внутрішньому продукті.

Актуальним завданням сучасного етапу трансформації податково-бюджетних відносин є розробка основних засад інституційної побудови бюджетного регулювання у сфері видатків, яка виступає як сукупність співвідношень між елементами цієї системи, механізмами їх оптимізації задля забезпечення продуктивного впливу на динаміку показників економіки і соціальної сфери. Інституційна побудова механізму видатків бюджету у системі державного регулювання включає співвідношення, на основі яких формуються та реалізуються пріоритетні стратегічні і тактичні цілі суспільного розвитку.

Такі інституційні засади розбудови видатків бюджету як складової державного регулювання економіки означають запровадження низки

обмежень щодо обсягу та структури видаткової частини бюджету, співвідношення поточних і капітальних видатків, параметрів інвестиційної складової бюджету, рівня його дефіциту та структури джерел фінансування дефіциту у взаємозв'язку з параметрами державного боргу. Положення адаптивної бюджетної архітектури тобто побудови передбачають розуміння бюджетного регулювання у сфері видатків як динамічної системи, яка забезпечує необхідні співвідношення між її складовими та завжди удосконалюється і пристосовується до основних завдань фінансування соціально-економічного розвитку, враховуючи при цьому його циклічність. Під час соціально-економічного зростання, як правило, доцільним є перегляд величини і структури видатків бюджету у бік зменшення та оптимізації задля створення профіциту бюджету, що буде спрямовуватися на необхідне зменшення обсягу державного боргу країни [2].

Бюджетна політика чітко реагує на етапність економічного циклу, а виваженість заходів бюджетного регулювання суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни. Застосування показника циклічно скоригованого первинного балансу бюджету дає можливість оцінити розмір та результативність як фіскальної консолідації так і бюджетно-податкового стимулювання. Ресурсна експансія бюджетної політики відбувалась за умови доволі високих темпів економічного зростання, при цьому знижувався ваговий показник державного боргу у валовому внутрішньому продукті. Найбільший вплив на динаміку економічного розвитку формується за рахунок одночасного зменшення податкового навантаження та зростання продуктивних видатків бюджету.

Віддача від заходів фіскальної консолідації відбувалась через оптимізацію бюджетних видатків, а це стимулювало економічне зростання. Важливе також запровадження бюджетних правил і визначення сукупності обмежень щодо граничного розміру та структури видатків бюджету. Величини соціальних видатків, а це стосується мінімальних соціальних стандартів і гарантій, мають бути скориговані з показниками росту економіки. Створення

інструментарію перспективного бюджетного планування зміцнює саме управління бюджетним процесом та потребує покращення якості регулюючих інститутів. У цьому плані фінансування програм соціального захисту громадян визначає удосконалення інструментарію забезпечення адресності надання пільг та упорядкування категорій їх отримувачів.

Через обмеженість бюджетних коштів необхідно розвивати механізми оцінки фінансово-майнового стану отримувачів соціальної допомоги. Важливо також визначати перелік і стандарти суспільних благ, які є гарантованими державою за рахунок бюджету. Безумовно концентрація бюджетних ресурсів на пріоритетних напрямках у комплексі із зростанням дієвості аудиту ефективності їх використання посилить бюджетну віддачу. При формуванні бюджетних програм необхідно встановлювати взаємозв'язок між розмірами виділених бюджетних асигнувань та отриманими результатами. Удосконаленню потребують методологічні підходи до визначення ефективності видатків бюджету ще при їх плануванні, на основі їх соціальної та економічної значимості [4].

Необхідний ступінь бюджетної децентралізації дозволяє створювати умови для поступального розвитку територій, посилювати якість і доступність надання громадянам послуг у сфері освіти, культури, медицини, соціального захисту. Фінансові ресурси місцевих бюджетів України наведено в табл. 2.1.

Координація бюджетної та податкової політики служить вагомим чинником для забезпечення тривалої макроекономічної стабільності і збалансованого економічного зростання. Суттєву увагу при взаємодії механізмів цих політик слід приділяти строкам, характеру та лагу у дії відповідного інструменту на обраний цільовий орієнтир. Потрібно узгоджувати дії Центрального банку та Міністерства фінансів, яке відповідає за розробку бюджетної та податкової політики на середньострокову перспективу, базуючись на інституційному підході. А це вимагає удосконалення правил їх взаємодії на основі транспарентності та результативності. Розподіл повноважень дозволяє репрезентувати різні

підходи щодо впливу фінансових важелів і інструментів на економіку та на реалізацію перспективного прогнозування. Важливо сформулювати механізм обміну даними між фіскальними і монетарними інститутами. Надання необхідної інформації відповідними інституціями дозволить підняти результативність заходів фінансового регулювання [12].

Таблиця 2.1.

Фінансові ресурси місцевих бюджетів в Україні у 2016-2022 рр., млн. грн.

<i>Види надходжень</i>	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
<i>Податкові надходження</i>	146902,3	201005,1	232532,9	270545,8	285571,5	346713,2	393460,6
<i>Частка податкових надходжень у доходах (%)</i>	40,12	40,03	41,35	48,27	47,15	58,07	70,88
<i>Неподаткові надходження</i>	21859,2	25972,9	28027,4	26105	21462,5	27183	22041,1
<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	1402,5	1873,6	2143,5	2928,8	3473,1	3462,2	2276,0
<i>Дотації</i>	6836,6	21998,5	25166,1	25857,5	21617,4	22793,9	22171,2
<i>Субвенції</i>	188558,7	250604,4	273773,7	234444,5	138559,6	179939,4	114582,6
<i>Гранти (дарунки) від іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ</i>	88,8	23,8	94,7	43,2	145,4	34,6	197891,8
<i>Цільові фонди</i>	495,1	619,9	678,1	601,9	649,4	571,4	342,3
РАЗОМ	366143,1	502098,3	562415,7	560527,9	471480	580699,2	555097,1

Узгодження складових державної фіскальної та монетарної політики має стимулювати високі темпи економічного зростання та мати безумовно

антиінфляційне спрямування. Базуючись на основних положеннях довгострокової стратегії економічного та соціального розвитку держави, беручи до уваги процеси циклічності, макроекономічні тенденції, доцільним є формування середньострокових програмних документів бюджетно-податкової і монетарної політики із закріпленням завдань, очікуваних результатів та відповідальних виконавців [16].

Результативність економічних трансформацій суттєво залежить від якісного рівня інституційної побудови фінансової системи країни, її стійкості, продуктивного впливу податкових і бюджетних інструментів на економічний розвиток держави. Розвиток українського суспільства в умовах війни вимагає активного використання фіскальної політики як найбільш дієвого інструменту державного регулювання економічних та соціальних відносин. Вкрай важливим є визначення тих пріоритетів бюджетної політики, які диктуються війною, необхідність захисту країни від сусіда-агресора, а ще потребує удосконалення державного регулювання процесів формування доходів бюджету, прогнозів і планів використання видатків бюджету, розвитку міжбюджетних відносин, і це все має підвищити рівень ефективності функціонування бюджетної системи та дієвість фіскальних перетворень. Фіскальна політика повинна реалізуватись з урахуванням досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою [14].

Фіскальна політика як важливий економічний інститут відіграє провідну роль у визначенні мети та завдань структурних перетворень бюджетного та податкового механізмів на основі циклічної динаміки економічного розвитку. Ці фінансові механізми мають посилювати пристосування до змін зовнішніх чинників впливу на економіку, підвищувати роль внутрішніх чинників у забезпеченні економічного зростання в середньостроковій перспективі. Дуже важливо підняти дієвість координації складових фіскальної політики. Бюджетна політика як така складова є важливим інструментом впливу на економічне зростання, особливо зміни в інституційній бюджетній побудові у процесі перспективного планування фінансово-економічних показників

країни. Саме бюджетна політика у частині державних видатків суттєво впливає на економіку, її розвиток, особливо на сучасному етапі економічних змін в жорстких умовах обмеженості фінансових ресурсів держави під час війни. Механізм розбудови фіскальної політики постійно вдосконалювався, адаптуючи таким чином свою інституційну структуру до наявного соціально-економічного стану.

Надзвичайно важливим для забезпечення економічного зростання у післявоєнній відбудові стане формування прозорої та стабільної системи оподаткування, яка базувалася би на інституційних особливостях розвитку економіки. Завданням розбудови ефективного податкового механізму є створення системи доходів бюджету на основі цілей та завдань обраної економічної моделі держави, специфіки зовнішнього та внутрішнього економічного середовища та оптимізації інтересів суспільства.

Суттєво важливим у майбутній відбудові економіки буде зростання частки її інноваційної складової саме за допомогою інструментів бюджетно-податкової політики, вдосконалення інститутів фіскальної та соціальної сфери. Важливо також забезпечення дієвих перетворень механізму розподілу та перерозподілу суспільних фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами задля підтримки фінансових спроможностей місцевого самоврядування, укріплення податкового потенціалу територій та покращення процесів адміністрування податків та зборів.

Водночас значні відмінності податкового потенціалу в різних адміністративно-територіальних одиницях передбачають доцільність і необхідність реалізації міжбюджетних трансфертів задля певного вирівнювання фінансових можливостей місцевого самоврядування щоб виконувати власні та делеговані видаткові повноваження. Пріоритетними напрямками у механізмі реалізації бюджетної політики країни повинні бути: посилення відкритості та публічності розміщення державних замовлень, гармонізація системи органів державної влади та управління, оптимізація об'єктів соціальної інфраструктури, бурхливий розвиток вторинного ринку

державних облігацій, розвиток ефективної системи соціального захисту населення. Необхідна також більш ефективна боргова політика у системі фіскального регулювання економіки. Від якості управління державним боргом залежить уся фіскальна політика. Важливо також запроваджувати дієві податкові і бюджетні механізми в інституційному середовищі суспільства щоб реалізувати стратегічну спрямованість розвитку вітчизняної економіки [6]. Окрім цього система фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу повинна пристосовуватися до структурних змін у бюджетній, податковій і соціальній політиці та до інституційної макроекономічної динаміки [24].

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Пріоритетні напрями у формуванні та реалізації фіскальної політики держави

Інституційний підхід означає розгляд фіскального (податково-бюджетного) регулювання як рухливої системи, яка постійно удосконалюється та пристосовується до основних завдань соціально-економічного розвитку. Економічна суть і податкової, і бюджетної політики як інструментів регулювання економічного розвитку полягає у застосуванні фіскальної інституціоналізації, яка визначається оптимальними співвідношеннями між складовими фіскальної системи для впливу на динаміку економічного зростання.

Рівень збалансованості податково-бюджетної політики впливає як одночасно, так і з лагами у часі на темпи і структуру економічного розвитку, а також на узагальнений показник запасу стійкості бюджетної системи, який формується групою найбільш важливих бюджетних показників, що визначають стан бюджетної системи та характеристики бюджетного процесу.

Тому важливе запровадження необхідних методів розрахунку на окремі періоди часу показника запасу стійкості бюджетної системи, який має брати до уваги перш за все показники частки дебіторської і кредиторської заборгованостей зведеного, державного та місцевих бюджетів у всій сумі видаткової частини відповідного бюджету, відповідний показник заборгованості по соціальних виплатах, податковий тягар на економіку, рівень виконання дохідної та видаткової частин бюджету, рівень бюджетного дефіциту, частку державного боргу у ВВП.

Щоб зміцнити вплив бюджетного процесу на соціально-економічний розвиток країни потрібно посилювати рівень збалансованості і прозорості бюджету, ефективність здійснення бюджетних видатків, удосконалення міжбюджетних відносин, якісної реалізації бюджетів усіх рівнів, забезпечення дієвого фінансового контролю.

Належна стійкість податково-бюджетної системи країни та специфіка бюджетного забезпечення в умовах воєнного стану вимагають подальшого використання принципів стратегічного державного менеджменту програмно-цільового і результативного управління бюджетними коштами, щоб значно підвищити дієвість податково-бюджетної політики у досягненні стратегічних пріоритетів розвитку країни.

Ефективне втілення названих принципів має відбуватися у рамках використання державного стратегічного планування і прогнозування всебічного розвитку країни та середньострокового програмно-цільового бюджетного планування, яке дає можливість оцінити взаємозв'язок між стратегічними першочерговими завданнями розвитку країни у різних суспільних сферах та результатами діяльності органів державного управління. Особливо актуальні сьогодні дослідження на предмет розробки і реалізації науково обґрунтованої соціальної, економічної та гуманітарної політики держави в умовах повномасштабної війни на основі критеріїв пріоритетності, послідовності, системності, ефективності та результативності фіскальних заходів [8].

Конституція України наголошує, що бюджетна система країни будується на основі справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства як ресурсу між громадянами і територіальними громадами. Держава повинна намагатись збалансувати бюджет України і це вкрай важливо в умовах воєнного стану в країні. Необхідно удосконалювати теоретичні та практичні основи середньострокового планування цільових бюджетних програм на основі критеріїв пріоритетності та результативності вирішення стратегічних завдань розвитку країни в умовах воєнного стану.

Пріоритетні напрями удосконалення бюджетного (фіскального) механізму всебічного суспільного розвитку країни мають сьогодні передбачати більш точні оцінки результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів щодо співвідношення бюджетних витрат, ефективності, кількісних і якісних параметрів галузевого продукту, а також оцінки кінцевого загального ефекту від реалізації бюджетних програм у різних сферах; визначення впливу бюджетних видатків на показники і тенденції розвитку економічної, соціально-демографічної та оборонної сфер; більш ефективний програмно-цільовий розподіл бюджетних ресурсів між їх розпорядниками у різних галузях і сферах на основі їх планів та з урахуванням продуктивності і пріоритетності їх діяльності.

Суттєво зростає роль ефективного розподілу фінансових ресурсів у рамках формування державної політики в умовах війни, забезпечення виконання державного та місцевих бюджетів, дотримання жорсткої як бюджетної, так і податкової дисципліни, збільшення прозорості управління публічними фінансами, управління людським капіталом у сфері суспільних фінансів, зростання результативності використання бюджетних коштів.

Бюджетна політика як суттєва складова державної фіскальної політики має пристосовуватись до регулювання соціально-економічних процесів на засадах основних принципів бюджетної побудови як дохідної, так і видаткової частини. Сьогодні фінансування з державного бюджету відбувається перш за все на потреби Збройних сил України та соціальні виплати населенню. За оцінками експертів близько 30% підприємств зупинили свою діяльність, а відповідно 45% суттєво скоротили виробництво. Згідно оцінок Мінфіна України втрати бюджету визначають у понад два мільярди гривень щоденно [26].

Інфраструктурні втрати кожного місяця становлять приблизно сто двадцять мільярдів доларів. Беручи до уваги військові втрати, зростання військових та соціальних видатків бюджету, діючі державні програми підтримки населення, маємо на виході сотні мільярдів доларів.

Головне фіскальне завдання сьогодні – це збереження дієвості податково-бюджетної системи України. Фіскальний розрив зростає з кожним днем війни. Західні партнери розробляють програми макрофінансової допомоги Україні у значних розмірах. Задля оперативного забезпечення потреб секторів безпеки і оборони в умовах російсько-української війни Кабмін України прийняв постанову «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету», яка передбачає збільшення коштів резервного фонду більше ніж на 50 мільярдів гривень. Уряд також значно спростив бюджетні процедури щоб забезпечити дієве функціонування бюджетної сфери в умовах воєнного стану [32]. Важливі також не тільки значні зовнішні запозичення, але й реструктуризація зовнішнього державного боргу та виплат по його обслуговуванню. Уряд, на думку експертів, здійснив цілий ряд достатньо обґрунтованих бюджетних заходів та поступово відшуковує розуміння балансу бюджету воєнного часу, що надзвичайно важливо на сучасному етапі бюджетно-податкових відносин в Україні [31,32].

Основні базові засади розбудови фіскальної політики на середньострокову перспективу повинні враховувати змінність економічних процесів, зумовлених, як кон'юнктурою на світових ринках, так і глобалізаційними тенденціями. Укріплення інституційних спроможностей фінансових органів, збільшення рівня прозорості їх діяльності сприятиме підвищенню ефективності державної політики. Фіскальна політика для більшої її продуктивності потребує постійного удосконалення всього комплексу прогнозування бюджетно-податкових показників.

Пріоритетними напрямками фіскальної політики на середньострокову перспективу повинні бути прогресивні зміни інституційного середовища фінансового регулювання, зростання дієвості податково-бюджетного планування і прогнозування, укріплення взаємозв'язку бюджетно-податкового механізму із циклічністю економічного розвитку та в цілому забезпечення макроекономічної збалансованості. Бюджетна політика повинна орієнтуватись на побудову ефективної моделі перерозподілу фінансових

ресурсів між усіма рівнями бюджетної системи, щоб сприяти розвитку як країни, так і адміністративно-територіальних одиниць.

Механізм публічних закупівель повинен базуватися на принципах транспарентності, справедливості та ефективності. При цьому потрібна більша системність та послідовність у реалізації політики держави у сфері планування видатків бюджету, пошуку оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність напрямам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди. Необхідним є удосконалення стратегічного планування щодо діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, планування окремих бюджетних програм згідно функцій розпорядників бюджетних коштів, виокремлення бюджетних коштів на цілі та завдання для розпорядників бюджетних коштів, а також досягнення необхідних результатів бюджетної програми. Дуже важливим є зростання фінансової спроможності територіальних громад, забезпечення при цьому збалансованого поєднання доходних та видаткових повноважень органів місцевого самоврядування. Маючи на увазі зростання ролі видатків бюджету у процесі регулювання соціального та економічного розвитку країни та її територій, важливою є оптимізація кількості бюджетних програм, удосконалення якості управління бюджетними коштами у рамках встановлених бюджетних повноважень та здійснення оцінки результативності бюджетних програм, виконання бюджетних зобов'язань розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів [23].

Податкове навантаження виступає одним із ключових фіскальних показників, який безпосередньо впливає як на дохідну частину бюджетів усіх рівнів, так і в цілому на економічні процеси країни та її регіонів. Від оптимальності та обґрунтованості величини цього показника залежить кількість фінансових ресурсів для виконання державою і органами місцевого самоврядування притаманних їм соціально-економічних функцій та умови для економічного зростання у країні та у регіонах. Аналіз питання впливу податкового навантаження на доходи бюджету та економічний розвиток

країни й адміністративних територій є актуальним та потрібним для розробки та реалізації розумної та правильної державної політики у сфері оподаткування бізнесу та формування доходів бюджету.

Головні напрями бюджетної та податкової політики повинні базуватися на пріоритетах, які визначають також дієвий інноваційний розвиток економіки, при цьому важливим механізмом реалізації такого розвитку повинен стати бюджет розвитку. Необхідно втілювати стратегічне планування у діяльність головних розпорядників бюджетних коштів, щоб вони складали відповідні плани на поточний і наступні три бюджетні періоди, орієнтовані на результат задля укріплення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення визначених цілей, упорядкування та зростання віддачі від державних видатків.

Бюджетне регулювання в країні здійснюється також в умовах такої економічної політики, яка передбачає рівноправну участь держави у світових економічних і фінансових відносинах, зростання якості державних суспільних послуг, а це потребує реалізації стратегії економічного зростання на більш якісному інституційному рівні. Державним фіскальним інститутам важливо діяти на підвищення рівня збалансованості і прозорості бюджету, зростання ефективності використання бюджетних коштів, на удосконалення міжбюджетних відносин, вживати заходи для якісного виконання бюджетів усіх рівнів, утілення державного фінансового контролю щоб посилити вплив фіскальної системи на соціально-економічний розвиток суспільства [16].

Бюджетна політика як складова фіскальної має бути спрямована на необхідні економічні перетворення, на внутрішні чинники економічного зростання. А саме бюджет як важливий інструмент всього комплексу регулювання економіки з боку держави має опиратися звичайно на довгострокову програму економічного та соціального розвитку країни. Бюджетна та податкова політика як складові регулювання суспільного розвитку виступають як сукупність фіскальних відносин, як інституційне забезпечення процесу формування та використання бюджетних ресурсів,

спрямованих на досягнення фінансово-економічної збалансованості, на результативні економічні перетворення [2].

3.2. Вдосконалення податкового та бюджетного механізмів як складових фіскальної політики України

Зростання якості державного управління в сучасних фінансово-економічних умовах є особливо важливим. Щоб реалізувати соціально-економічні пріоритети розвитку країни потрібна якісна бюджетна система та здійснення середньострокового бюджетного планування саме головними розпорядниками бюджетних коштів і бюджетних програм; удосконалення методичних засад програмно-цільового планування бюджету; використання більш дієвих підходів до управління публічними фінансами. Задля здійснення збалансованої бюджетної політики необхідно розвивати методологічні засади бюджетного прогнозування та програмно-цільового підходу до планування видатків бюджету, більш міцний зв'язок річного і середньострокового бюджетного планування, використання сучасних форм і методів управління бюджетними ресурсами, державним та місцевим боргом, укріплення фінансової бази місцевих бюджетів, удосконалення інструментів внутрішнього фінансового контролю держави та посилення відповідальності учасників бюджетного процесу; зміцнення стимулюючої функції бюджетних видатків у рамках визначених пріоритетів фіскального регулювання економіки.

Пріоритетним напрямом розвитку бюджетного механізму у сфері формування дохідної частини бюджету є удосконалення механізму адміністрування податків. Податковий механізм у системі формування доходів бюджету знаходиться під впливом економічних змін і пристосовується до макроекономічних умов. При формуванні фіскальної політики країни достатньо значним є процес формування дохідної частини бюджету. Потрібно збільшувати ефективність управління структурою

податкових надходжень до бюджету, тому доцільним виступає забезпечення принципу інституційної стабільності податкового простору.

Важливими завданнями при розробці та реалізації фіскальної політики є удосконалення системи державного управління публічними фінансами, посилення ефективності бюджетних механізмів, які орієнтовані на економічне зростання. Віддача від виконання бюджетних програм та використання бюджетних ресурсів також залежить від налагодження ефективного державного контролю на всіх стадіях бюджетного процесу, що зробить можливим належну реалізацію бюджетних програм згідно з паспортом програми, виключно цільове використання бюджетних ресурсів згідно із затвердженим кошторисом, віднаходження випадків неефективного використання бюджетних коштів, розробку важелів та заходів по недопущенню зазначеного у подальшому правильність і достовірність здійснення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, а також надання інформації органам влади і громадськості про правильність і законність та належну віддачу від використання бюджетних коштів.

Зміцнення контролю за виконанням бюджетних програм обумовлює запровадження оперативного контролю від головних розпорядників бюджетних коштів за тими показниками, які визначають стан реалізації бюджетних програм, характеризують вплив використаних коштів на виконання загальнодержавних завдань суспільного розвитку та здійснення структурних перетворень в економіці країни; покращення процедур звітності по використанню бюджетних коштів у рамках підготовки певних звітів про виконання бюджету розвитку як державного бюджету, так і бюджетів розвитку місцевих бюджетів; утілення програмно-цільового методу планування бюджету на рівні територіальних громад та з урахуванням результатів реалізації пілотних проєктів в окремих адміністративно-територіальних одиницях країни.

Бюджетна та податкова політика повинні сприяти розвитку інституційних секторів економіки, зростанню рівня фінансової стійкості

системи публічних фінансів. Систематизація пріоритетних ризиків сфери публічних фінансів надається в табл. 3.1. Пріоритетними напрямками такої політики є посилення відкритості та публічності у розміщенні державних замовлень, пошук оптимальної структури органів державного управління та об'єктів соціальної інфраструктури, збільшення дієвості системи соціального захисту населення, зменшення вагових показників видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Ефективність податкового механізму, як правило, визначається поєднанням та узгодженістю фіскальної і стимулюючої складової. Суттєвим завданням податкового регулювання як важелю впливу на економічні процеси, є визначення оптимального рівня оподаткування та інституціонального механізму адміністрування податків, які поєднують інтереси платників податків та держави.

Таблиця 3.1.

Ризики сфери публічних фінансів

Ризики публічних фінансів	Недостатня транспарентність бюджетного процесу держави та регіонів
	Ризики боргової політики за плануванням та прогнозуванням
	Неефективність контролю доходів і видатків
	Мінімізація та можливості ухилення від сплати податків та зборів
	Негативні наслідки фіскального федералізму
	Ризики, пов'язані зі сферою соціального забезпечення та соціального захисту
	Ризики фіскальної децентралізації
	Макроекономічні негативи і форсмажорні обставини
	Ризики, пов'язані з банківським сектором та фінансовими ринками
	Слабке використання цифрових технологій у фіскальній сфері

Джерело: складено автором на основі [3; 16; 34]

Формування та реалізація податкової політики повинна відбуватися з урахуванням зростання конкурентоспроможності національної економіки, підвищення економічної активності підприємств та організацій, збільшення позитивного впливу внутрішніх і зовнішніх чинників на процеси суспільного відтворення. Побудова інституційної структури податкового регулювання повинна забезпечити адаптацію податкової системи до вирішення стратегічних завдань економічного і соціального розвитку держави. Для більш ефективного використання бюджетних ресурсів потрібне також оновлення методології моніторингу та оцінки ефективності бюджетних програм. Реалізація стратегічних завдань по всіх напрямках розвитку країни потребує удосконалення самої структури фінансового контролю держави, посилення взаємозв'язків між елементами системи управління публічними фінансами. Необхідний подальший розвиток механізмів та інструментів державного фінансового аудиту при постійних сучасних змінах фінансово-економічної системи [34].

Бюджетна політика завжди будується на основі наукових аргументацій розвитку бюджетних відносин, вона спрямована на створення умов для зростання якості державних послуг, розвитку самої держави та її територій.

Зміни у системі податково-бюджетного регулювання, як правило, пов'язані зі зміною інституційного середовища суспільства, складові фіскальної політики удосконалюються разом із розвитком економіки та соціальної сфери, розбудовою економічної стратегії, тобто характеризують адаптаційні можливості архітектоніки (інституційного устрою) бюджетної системи. Задля зміцнення впливу бюджетного механізму на соціально-економічний розвиток країни необхідно підвищувати рівень збалансованості бюджету, продуктивного використання бюджетних ресурсів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення більш якісного виконання бюджетів усіх рівнів, реалізації дієвого державного фінансового контролю. Бюджетний механізм є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, він

спрямований на пристосування до бажаних внутрішніх і зовнішніх змін задля економічного середовища з метою економічного розвитку країни.

Бюджетна політика має виходити із розуміння забезпечення фінансової та соціальної стабільності, її передбачуваність виступає однією з головних складових макроекономічної стабільності. Бюджетний процес – це інструмент здійснення структурних перетворень, підтримки позитивних зрушень у сферах та галузях економічної діяльності. Головна мета бюджетної політики – це забезпечення стабільного довготривалого економічного зростання на основі структурно-інноваційних трансформацій економіки, розбудови сприятливого інвестиційного середовища [2].

У цьому сенсі головним інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку виступає прогнозне бюджетне планування, як розробка основних напрямів наповнення та використання бюджетних коштів на середньо- та довгостроковий період, маючи на увазі ті завдання, які потрібно реалізувати на певному етапі розвитку суспільства. Проведення цілеспрямованої фіскальної політики вимагає запровадження стратегічного бюджетного планування, в процесі якого формуються умови для розв'язання суттєвих проблем державного впливу на економіку і соціальну сферу. Вагому роль тут має удосконалення процесу перспективного бюджетного планування і прогнозування на базі існуючої макроекономічної та бюджетної стратегії, що дозволяє визначити пріоритетні завдання розвитку країни, оцінити потрібні для цього фінансові ресурси та віднайти основні джерела їх отримання.

Формування середньострокових та довгострокових бюджетних прогнозів дозволяє приймати обґрунтовані, раціональні рішення та здійснювати оцінку їх наслідків у майбутньому. Перспективне прогнозування бюджету завжди було і є важливою складовою бюджетної стратегії країни. Прогнозне планування видатків бюджету виступає необхідним інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів у країні та передумовою підвищення керованості бюджетною системою, впливу видатків бюджету на досягнення цілей та завдань розвитку національної економіки.

При побудові сфери видатків бюджету держава має усвідомлювати необхідність забезпечення фінансування стратегічних довгострокових програм, тобто важливим є встановлення у видатках бюджету обґрунтованих пропорцій між фінансуванням споживання та видатками розвитку і дотримання їх у процесі фінансування відповідних бюджетних програм. Необхідно здійснювати перехід до перспективного бюджетного планування видатків на поточний і два наступні бюджетні періоди саме на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, виходячи із стратегічних планів їх діяльності [8].

Важливою є розбудова податкового механізму як адаптивного механізму в державному регулюванні соціально-економічних процесів, що дасть можливість підвищити стійкість і ефективність системи видатків у складних та стрімких динамічних умовах, викликаних значними змінами економічного та політичного середовища країни. Наукове підґрунтя процесів удосконалення податкової політики як складової фіскальної політики держави буде сприяти інституалізації податкових відносин. При цьому дослідження інституційного підходу до формування податкової політики ґрунтується на взаємовпливі формальних і неформальних інституцій, інститутів державного та міждержавного регулювання, а ще саморегулювання та приватних ініціатив.

При такому розумінні податкової політики її необхідно розглядати як цілісну систему, як механізми впорядкування податкових відносин у їх взаємозв'язку із політичними, правовими, соціальними, психологічними, та організаційними процесами, які розкривають специфіку країни у конкретно-історичний момент її розвитку. Саме такий підхід до формування податкової політики та розуміння напрямів її удосконалення дозволяє враховувати вплив політико-юридичних, економічних, соціально-культурних та технологічних факторів зовнішнього середовища на систему податкових відносин. Побудова податкового механізму має враховувати існування певної кількості

дестабілізуючих чинників в країні, попереджувати їх негативний вплив на соціально-економічний розвиток у майбутньому.

Для українських реалій найбільш проблемними чинниками, які перешкоджають бізнесовій діяльності в порядку зменшення їх негативного впливу є такі: інфляція, політична нестабільність, корупція, податкове регулювання, обмежений доступ до фінансування, нестабільне валютне регулювання, недостатньо кваліфікована робоча сила. Сучасна економіка визначає інститути як набір правил, які роблять певні дії дозволеними або обмеженими, свідчать які процедури мають бути дотримані і яка інформація має бути надана або не надана. Саме інституції податкової політики встановлюють окремі правила у відносинах між державою та податкоплатниками у процесі створення загальнодержавного централізованого фонду фінансових ресурсів, щоб ефективно забезпечити виконання державою її основних і додаткових функцій [16].

Шляхи удосконалення податкової політики мають передбачати у першу чергу її адаптацію до змін зовнішнього середовища, чинників та обмежень, які прямо чи опосередковано здійснюють вплив на діяльність усіх агентів податкових відносин. Податкова політика є, як правило механізмом пристосування у рамках державного регулювання соціально-економічних процесів на всіх рівнях. Така адаптація має підвищувати ефективність заходів податкової політики в умовах циклічного розвитку та здатність політики своєчасно реагувати на зміни і тим самим зберігати інституційну спроможність. Розробка основних елементів механізму бюджетної політики, інструментів бюджетного планування на певну перспективу на основі зміни макроекономічних показників, стійкості бюджетної системи та стабільних завдань головних розпорядників бюджетних коштів дозволить підняти якісний рівень бюджетного впливу на економічний розвиток.

Бюджетне прогнозування взагалі є дієвим інструментом формування бюджетної політики, головним чином планування видатків бюджету на основі динаміки показників соціально-економічного розвитку країни, необхідності

бюджетної рівноваги доходів та видатків та стійкості бюджетної системи. Прогнозування бюджету на перспективу виступає як необхідна складова бюджетної стратегії країни [16; 34].

Перспективне бюджетне планування та прогнозування є базою, підґрунтям виваженої бюджетної політики та досягнення необхідної результативності видатків бюджету, орієнтованих на суспільний розвиток. Прогнозний показник частки видатків зведеного бюджету України у ВВП за оцінками Мінфіну на період 2025-2034 років становить 38,75 відсотка, при цьому найбільше середнє значення даного показника за наведений період мають скласти видатки, спрямовані на соцзахист та соціальне забезпечення – 9,45 відсотка; на оборону – 6,30, освіту – 5,48; на загальнодержавне управління – 4,85; охорону здоров'я – 3,64; економічну регулювання – 3,45; внутрішню безпеку та судову владу – 2,92 відсотка; найменше значення мають видатки на екологічні програми – 0,48 відсотка; духовний та фізичний розвиток – 0,86; житлово-комунальне господарство – 1,32 відсотка [25; 26].

ВИСНОВКИ

Здійснення в роботі аналіз теоретичних засад та механізмів формування і удосконалення фіскальної політики в Україні дозволив зробити такі висновки:

Фіскальна, тобто податково-бюджетна політика суттєво впливає на зростання рівня розвитку національної економіки на основі необхідного рівня збалансованості публічних фінансів, дієвості бюджетного планування, ефективної системи міжбюджетних відносин та державного фінансового контролю. Важливою умовою досягнення основних цілей фіскальної політики є визначення інструментарію оцінки та відслідковування результативності бюджетних програм, а це дозволяє забезпечити необхідний взаємозв'язок між досягнутими результатами та використаним обсягом бюджетних коштів.

Дієвість як бюджетної, так і податкової політики корелює з рівнем розвитку фіскальних інститутів та у цілому економічних відносин. Більшість розвинених країн в останні роки дотримуються політики жорсткої економії бюджетних коштів, суворої бюджетної дисципліни, застосовують програмно-цільові метод планування видатків бюджету та чітку систему державного фінансового контролю. Відбувається також застосування сучасних методів управління державними фінансовими ресурсами, зростання рівня ефективності використання бюджетних коштів, низка розвинених країн застосовують дієві механізми об'єднання коротко- і середньострокового бюджетного планування.

Визначальним напрямком фіскальної політики у сфері формування дохідної частини бюджету є удосконалення дієвості механізму адміністрування податків. Податкова політика як складова фіскальної у частині формування доходів бюджету знаходиться під впливом економічних трансформацій та пристосовується до макроекономічних умов. При розробці і реалізації фіскальної політики країни суттєво важливе формування дохідної частини бюджету, а тому і зростання ефективності управління самою

структурою податкових надходжень до бюджету. Щоб збільшити ефективність формування доходів бюджету суттєво важливим є забезпечення принципу інституційної стабільності податкового простору та оптимального податкового навантаження.

Головними напрямками бюджетної політики як складової фіскальної є посилення відкритості та публічності державних закупівель, оптимізація структури органів державного управління та комплексу об'єктів соціальної інфраструктури, зростання дієвості системи соціального захисту населення, зменшення частки видатків бюджету на обслуговування державного боргу. Бюджетна та податкова політика повинні сприяти стабільному розвитку інституційних секторів економіки, зростанню рівня фінансової стійкості сфери публічних фінансів.

Віддача від податкової системи в значній мірі визначається ефектом поєднання та узгодженості фіскальної і стимулюючої складової податків, а тому завданням податкового регулювання як важелю впливу на економічні процеси виступає як встановлення певного оптимального рівня оподаткування, так і такого механізму адміністрування податків, які спроможні поєднати інтереси платників податків та держави. Суттєво важливим є удосконалення та зміцнення податкового стимулювання розвитку людського капіталу як інструменту економічного зростання.

Застосування адаптивного бюджетного механізму на основі динамічної збалансованості фінансових та соціальних взаємовідносин, основних положень бюджетної інституціональної побудови та циклічності економічного розвитку, а також стану публічних фінансів орієнтоване першочергово на забезпечення адекватності регулятивних заходів екзогенним та ендогенним змінам економічного середовища, на застосування прозорої системи управління коштами державного та місцевих бюджетів, державним боргом з метою досягнення довгострокового розвитку національної економіки. Інституційні трансформації бюджетно-податкових механізмів держави та територіальних громад обумовлюють необхідність пошуку такого

рівня доходів бюджетів від основних податків, які виступають вагомим інструментом перерозподілу ВВП країни на цілі соціального та економічного розвитку.

Надзвичайно важливим виступає постійний розвиток сфери оподаткування, враховуючи її вплив на фактори виробництва та споживання, на формування достатнього обсягу надходжень до бюджетів усіх рівнів. Щоб підвищити бюджетну ефективність у розрізі фінансування соціальної сфери потрібно упорядковувати перелік та кількість соціальних пільг, застосовувати інструментарій надання адресної соціальної допомоги, оптимізувати соціальну інфраструктуру згідно з особливостями та потребами територіальних громад.

Середньострокове бюджетне планування та прогнозування служать основою послідовної та виваженої бюджетної політики щоб досягти необхідної результативності видатків бюджету, спрямованих на суспільний розвиток. Прогнозний показник частки видатків Зведеного бюджету України у її ВВП за оцінками Міністерства фінансів на період 2025-2034 рр. складе понад 38%, а найбільше середнє значення даного показника за цей період будуть становити видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – біля 9 відсотка; оборону – 6,0, освіту – 5,5; загальнодержавне управління – 4,85; економічну діяльність – 3,45; охорону здоров'я – 3,64; громадський порядок, безпеку та судову владу – 2,92 відсотка; найменше значення будуть мати видатки на охорону навколишнього природного середовища – 0,48 відсотка; житлово-комунальне господарство – 1,32 відсотка, духовний та фізичний розвиток – 0,86.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 р. №2456 із змінами та доповненнями. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
2. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, М.Д.Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
3. Бюджетна система України та Євросоюзу: монографія / за заг. ред. А.А.Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 409 с.
4. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / за ред. Л. В. Лисяк. Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. 396 с.
5. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: пер. з англ. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с.
6. Васютинська Л.А. Система видатків бюджету в умовах розвитку програмно-цільового управління: монографія. Одеса: Друк-Південь, 2014. 192 с.
7. Гаврилова Л.В. Формування бюджету в країнах з розвинутою економікою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 16. С. 46-51.
8. Гаврилова Л.В. Перспективне бюд/жетне планування як складова бюджетного процесу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 65-71.
9. Гаврилова Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання економіки. *Агросвіт*. 2019. № 3. С. 62-70.
10. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В.Канєва, за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2018. 376 с.
11. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / за ред. І. Я. Чугунова. К. : Акад. фін. упр., 2009. 471 с.
12. Жаріков А.Ю. Інституційні засади формування системи бюджетно-податкового регулювання. *Агросвіт*. 2020. № 24. С. 79-85.

13. Жаріков А.Ю. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. *Економічний вісник університету. Університет Григорія Сковороди в Переяславі*. 2023. № 58. С. 5-11.
14. Жаріков А.Ю. Напрями бюджетної політики в умовах обмеженості фінансових ресурсів. "Фінансова політика як складова економічного розвитку": матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м.Київ, 11-12 квітня 2023 р.). Київ: ДТЕУ, 2023. С. 57-59.
15. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія. К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. 528 с.
16. Канєва Т.В. Бюджет у системі фінансово-економічних відносин: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 392 с.
17. Корнієнко Н.М. Підвищення ефективності планування бюджетних видатків в Україні. *Вісник Львівської державної фінансової академії*. 2012. № 23. С. 28-35.
18. Коровій В.В. Державна фінансова політика: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 372 с.
19. Козарезенко Л.В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2016. 411 с.
20. Лисяк Л. В. Теоретичні засади оцінки ефективності бюджетної політики. *Світ фінансів*. 2017. № 3 (12). С. 50-57.
21. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку: інституційний аспект. *Економічний вісник університету: Зб. наук. праць*. 2016. Вип. 27/1. С. 595-601.
22. Лук'яненко І. Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. К.: НаУКМА, 2014. 229 с.
23. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.
24. Офіційний сайт Верховної ради України: zakon.rada.gov.ua
25. Офіційний сайт Державної казначейської служби України: www.treasury.gov.ua

26. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний ресурс: www.minfin.gov.ua].
27. Офіційний сайт Статистичної організація Європейської Комісії: <http://ec.europa.eu/eurostat>
28. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави : монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 440 с.
29. Про Державний бюджет України на 2022 рік: Закон України від 02.12.2021 р. № 1928-ІХ: <http://zakon.rada.gov.ua>
30. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-ІХ: <http://zakon.rada.gov.ua>
31. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 № 267 «Деякі питання затвердження фінансових документів та казначейського обслуговування в умовах воєнного стану»
32. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.03.2022 № 381 «Про внесення змін до Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану»
33. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
34. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.: Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2021. 532 с.
35. Чугунов І., Пасічний М., Нікітішин А. Доходи Державного бюджету України в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. 2022. № 5 (145). С. 124-137.
36. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. 2023. № 4. С. 19-31.
37. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
38. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org>

39. The official website of European Commission. Retrieved from <https://ec.europa.eu/commission/index>
40. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>